

Unele construcții din nivelul 6 sunt refăcute pe același loc după regulile vechi, dar structura de chirpici este firavă, lor li se adaugă o vatră modestă, prost făcută. Una din aceste construcții este P15, realizată probabil din bârne, cu spațiile rămase libere lipite cu lut. Multe construcții din fazele anterioare continuă, dar se aduc modificări esențiale privind orientarea, direcția, tehnica, dar mai ales acoperișul (presupunem acest lucru după structura stâlpilor mari care nu erau în perimetrul pereților sau în vecinătatea lor). Majoritatea construcțiilor sunt modeste, dar apar și unele mai deosebite.

Locuința P14 este semnificativă pentru a demonstra sărăcia arhitecturii și modestia modului de viață de la Parja, în vremea declinului său. Construcția este din pământ. Ei îi aparțin doar gropile mici, cele mari sunt de la L15, anterioară, cu mai multe etape de funcționare, ultima din etapa 5a. De ea pare să aparțină o vatră aflată în afara construcției (Fig. IIIb.82d), (ca la unele situații din Vin. a.C de la Opovo, vezi mai jos).

Cantitatea mică de chirpici arată că aceste construcții erau în bună parte din lemn, structura de pământ fiind evidentă. În perimetru rămân numeroase oase de animale, chirpici mici, fragmente ceramice, câteva pietre (Fig. IIIb.82a-b, d). Locuințele nu mai au podeaua amenajată cu lut.

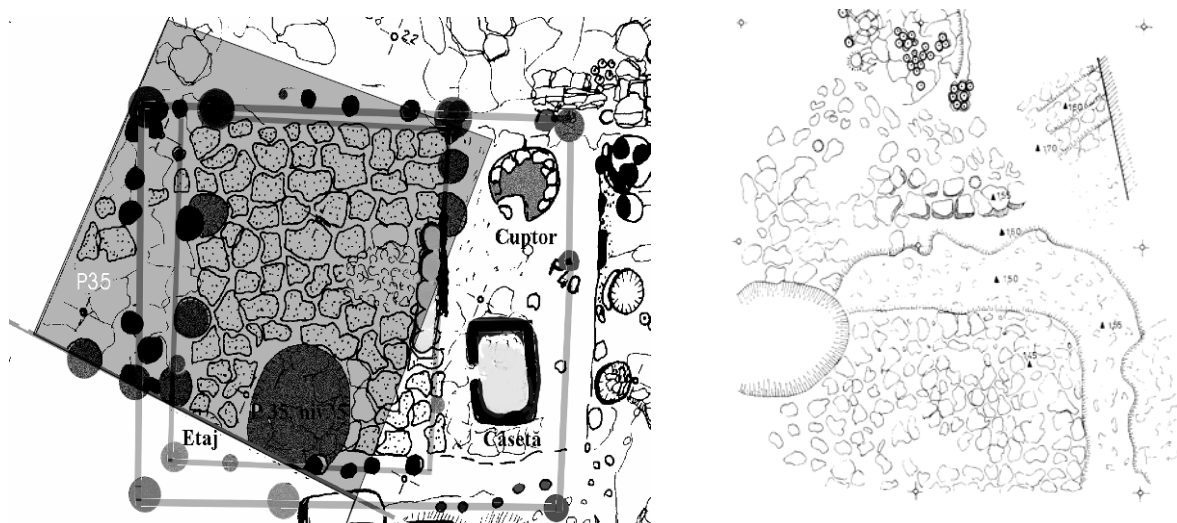

Fig. IIIb.83. Parja: a) locuința Foeni, P35, peste o locuință din nivel 6; b) urma planului în chirpici

Faptul c\ s-a construit imediat peste d\r\m\turile fostelor locuin\je, nu a permis depistarea prea multor elemente arhitectonice pentru reconstituiri, dar totu\i uneori apar c\teva situa\ii interesante. De exemplu, peste locuin\ja L40 se construie\te alt\ locuin\l. Chirpiciul este t\iat \i se v\d urmele unor [an]uri, de\i gropi au fost sesizate doar la col\jul de SV. Cu toate acestea nu putem da nici un fel de alte detalii. At\at la Foeni c\at \i la Par\ja – tellul 2, locuin\jele Foeni aveau o arhitectur\ masiv\ de lemn, cu gropi mari \i ad\nci, diferit\ de ceea ce era aici anterior.

Deci este vorba tot de vechii locuitori, ce au doar ceramic\ Foeni, ceea ce confirm\ prezen\ja timpurie a elementelor Foeni la Par\ja, din faza IIC a culturii Banatului.

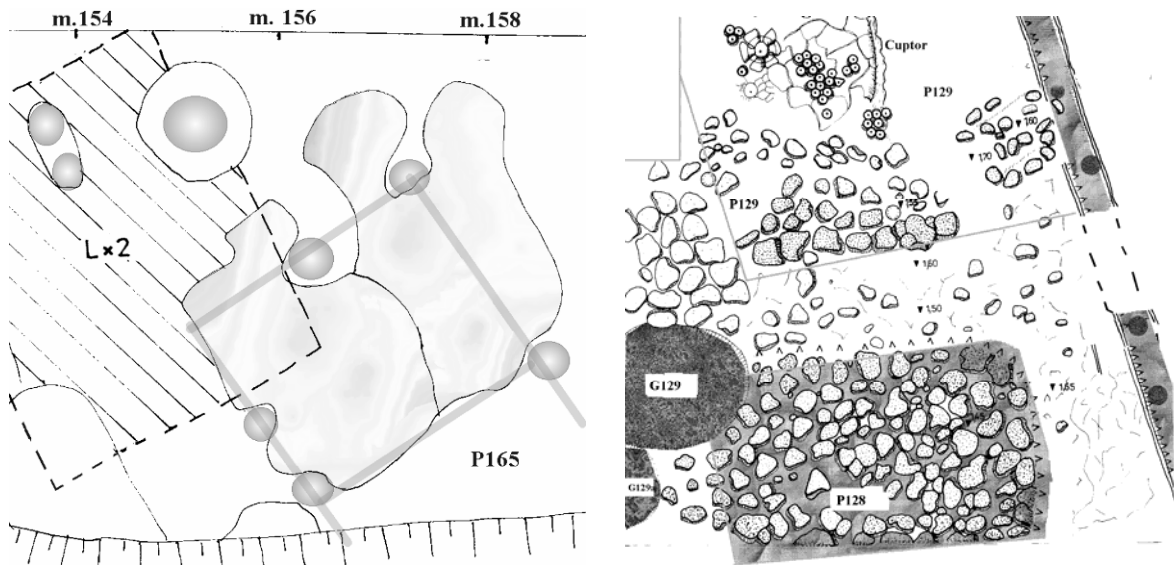

Fig. IIIb.84. Par\ja nivel 5b, locuin\je: a) P165, structur\ de funda\ie; b) platforma de chirpici P128

Locuin\jele sunt modeste ca dimensiuni, cu o suprafa\ \i n jur de 8 -10 m². Uneori se pot vedea gropi de st\lpi, care nu sunt \i ntotdeauna simetrice, dar la o construc\ie de lemn nici nu este necesar\ simetria, fiind posibile \i mb\i n\ri de b\arne la col\juri, astfel \i nc\at nu erau necesari st\lpi mari, dac\ cei existen\i erau \i n vecin\tatea col\jului \i pe cel pu\i n dou\ treimi de perete (Fig.IIIb.84a).

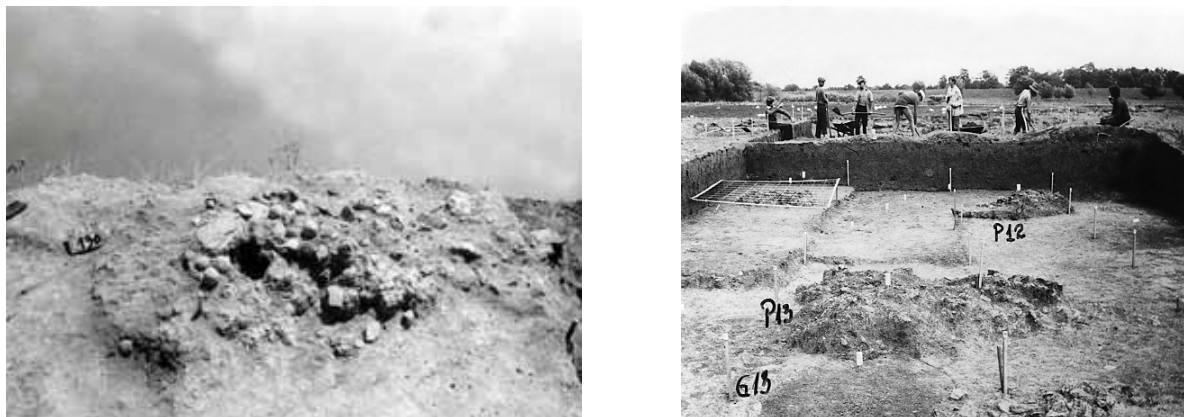

Fig. IIIb.85. Par\ja: a) locuin\ja 89▲; b) platformele 12 (nivel 5a) \i 13 (nivel 5b)

Unele locuințe mai aveau podeaua suspendată pe pari, dar nu mai ating apogeul din nivel 6.

O situație aparte a fost la deschiderea unei mari suprafețe în zona „Casa Cerbului” unde peste dărâmăturile masive ale încăperii de est a fost descoperită podina unei locuințe (P170), doar că aceasta avea dimensiunile mai mari decât cea presupusă anterior și aveau podeaua din lut bătută. De altfel nu este singura construcție cu podeaua din pământ bătută, altele fiind în nivelele 7c și 6. Gropile sale se aflau într-un strat gros de chirpici de peste 50 cm, așa că nu au putut fi identificate.

Fig. IIIb.86. Parja, locuința 170 (P150), podeaua și un bordei prefeudal

Construcția a fost afectată de ridicarea unui semibordei medieval, ce avea o casetă pentru cereale deșus cu ofrande la abandonarea casei, ritualuri cunoscute nu doar în neolitic. Pe podeaua sa a fost descoperit un topor de piatră și o fusaiolă. Un fund de vas mare de provizii se afla lângă colțul de NV al construcției.

Etapa 5b

În a doua etapă (5b) continuă materialele din cultura Banatului, faza a III-a, iar în unele complexe apar și câteva din grupul Foeni. Arhitectura nu diferă, doar că locuințele sunt tot mai modeste. Acum are loc o extindere a ariei, ce se mută de-a lungul unui braț al Timișului, spre nord, la cca 500-700 m, (ariea 4), câteva complexe sunt lângă Pârdurea Peciului, la 1 km spre vest, tot pe un braț secundar. O descentralizare a stațiunii apare și la Zorlenju Mare (mai sus) și la Ruginosu (mai jos).

Trebuie precizat că și la Zorlenju Mare s-a constatat că după „ocul” Vin. a.C încep din nou să fie folosite bordeiele și semibordeiele. Procesul de retardare continuă, complexe sunt tot mai modeste, la fel de mici, nedepășind 10 m. La început se poate observa că ele au aspectul unor colibe cu doar unul din pereți din împletitură de nuiele și lipit cu lut (P13, Fig. IIIb.85b). Trebuie să semnalăm acum și existența unui bordei (B23), a numeroase gropi, dar și a unor forme mai deosebite, este vorba de locuințe (gen cort, vezi mai jos tipul cort) cu structura rotundă, pentagonală sau neregulată.

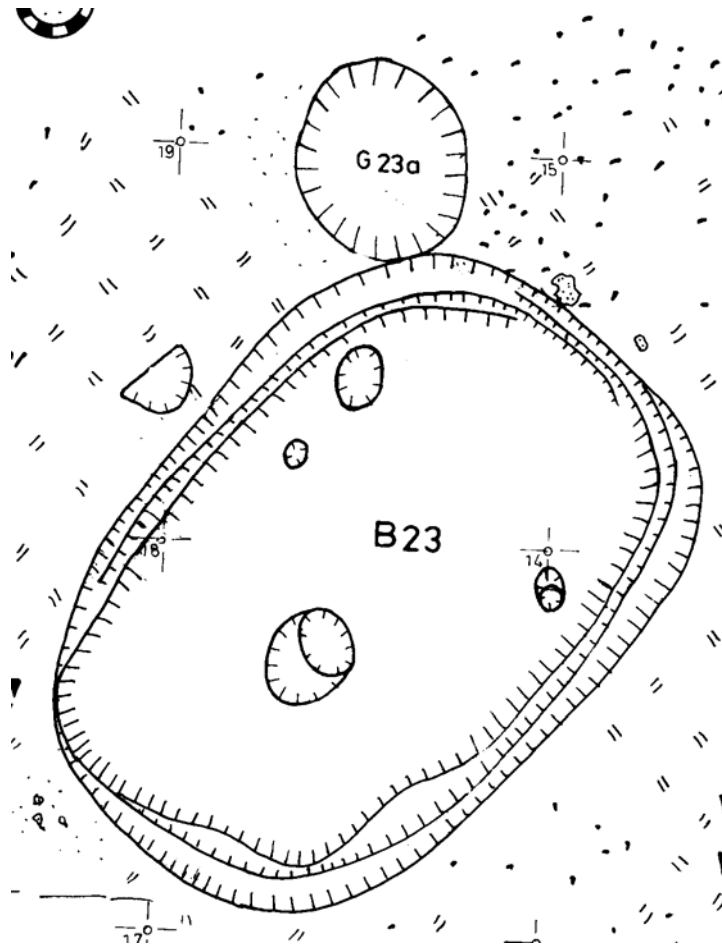

Fig. IIIb.87. Parja, bordei 23, nivel 5a

Bordeiul de formă ovală (3 x 2,2 m) avea în interior trei găuri de stâlp, iar una semi-circulară era în afară gropii. Tot în afara gropii, dar sub acoperiș, este și o groapă de 0,9 x 0,8 m, adâncă de 50 cm, ce servea desigur pentru depozitarea unor produse. După panta mai lungă din colțul de sud, deducem că acolo era intrarea, gârliciul. În bordei au fost găsite mai multe vase și un frumos capac cu idol pe creștet, caracteristic pentru cultura Banatului III. Prin dimensiunile lor mici, aceste complexe ne amintesc de descoperirile din etapa Vin. a. C de la Opovo (vezi mai jos Vin. a. târzie). Unele sunt chiar cu materiale Vin. a. C, în altele sunt amestecate materiale Vin. a. C și din cultura Banatului IIC-III. Unele conțin o platformă suspendată doar pe jumătate din încăperea, în zona unor paturi sau lavișe, situație întâlnită la șaga și la Parja, în nivel Tiszapolgár (vezi mai jos). Este foarte dificil a se face o distincție culturală între complexe, din cauza amestecului mare de materiale, observat în ceramică. În unele complexe cu o mare cantitate de ceramică sunt elemente ale culturii Banatului (un complex ridicat cândva mai târziu, parțial peste Sanctuarul 2).

Principalele tipuri de locuințe ale culturii Banatului

Numeroasele studii de caz prezentate permit sintetizarea câtorva date privind arhitectura, funcționalitatea și folosirea unor complexe de locuit.

Bordeiul

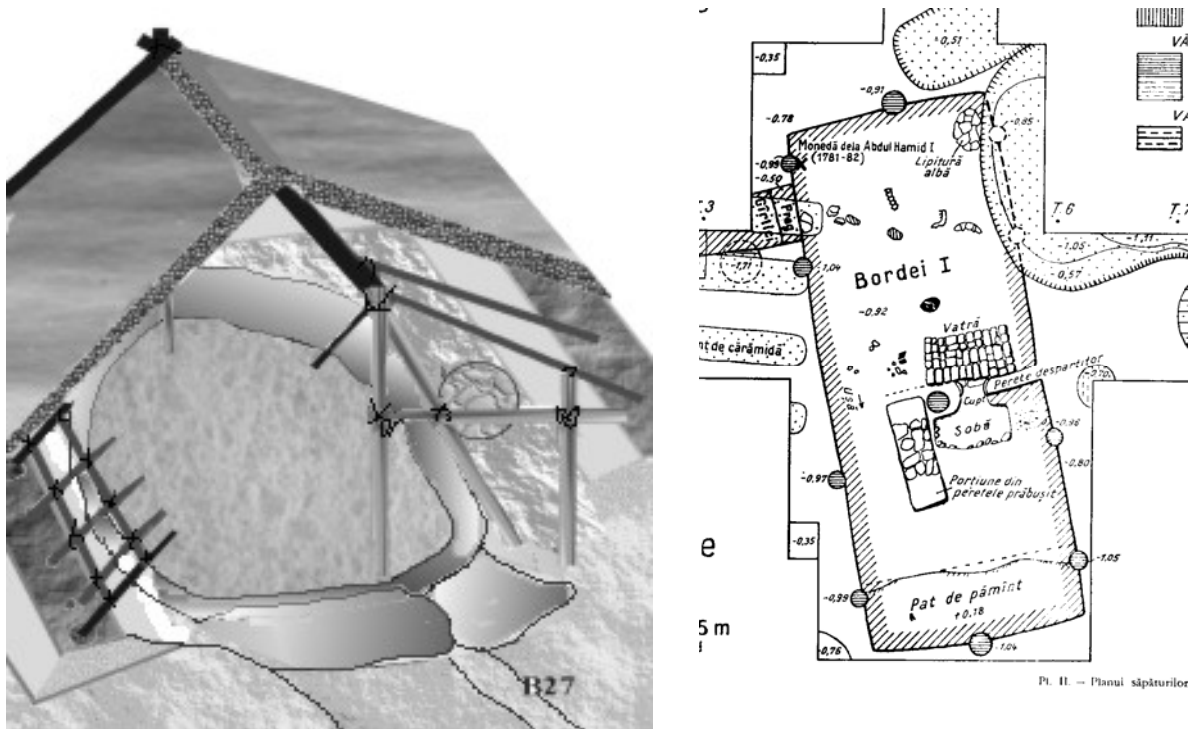

Fig. IIIb.88: a) Parja niv. 7a, B 27, cultura Banatului Ila; b) bordei medieval, Crușovu▲

Bordeiul este un tip de locuință sezonieră. Se construiește pentru sezonul rece și umed, poate fi folosit în alternativă cu coliba. El e folosit, de obicei, la începutul unei locuiri sau după catastrofe (exemplu nivelele 5). În sezonul cald sau rece, oferă o temperatură constantă. La Crușovu a fost cercetat un bordei mare (Fig.IIIb.88b), a cărui structură este deosebit de sugestivă privind organizarea și viața într-o asemenea construcție.

Pentru funcționalitatea bordeielor, așa cum am arătat aproape la fiecare epocă în parte, trebuie reținut că între groapa centrală și valul de pământ scos la suprafață este aranjat ca un pseudo-zid, rămâne de jur împrejur un spațiu gospodăresc și de dormit. Adesea se amenajează în centru, pe colț sau lângă perete, o vatră fixă, sau portabilă. Mai precisăm că se putea face focul în țevi, țigăni sau funduri de la vase mari de provizii.

La Parja acest tip a fost întâlnit în trei situații (B26, B27, B29, B33 și la un bordei medieval). Construcțiile medievale de acest gen din stațiune diferă, având uneori peretele interior căptușit cu scânduri, pereții fiind mai drepți. Bordeie apar în perioadele de început ale locuirii de la Parja, dar există bordeie și în nivelele 5a și 5b, în fazele IIC - III ale culturii Banatului.

Coliba

Coliba este cea mai simplă formă de construcție. Se ridică rapid, se întreține și modifică ușor, dar era folosită doar în sezonul cald (aprilie-septembrie). Nu este potrivită pentru sezonul rece. Când folosința este de durată mai mare, de unu-două anotimpuri, are o vatră amenajată în interior (cazul P29 din imagine), sau neamenajată, amplasată direct pe pământ

(cazul L136 și altele). Coliba are o structură simplă de pari și acoperișul în două ape. Intrarea este închisă sau nu, cu un sistem de împletituri de oțoare sau piei de animale.

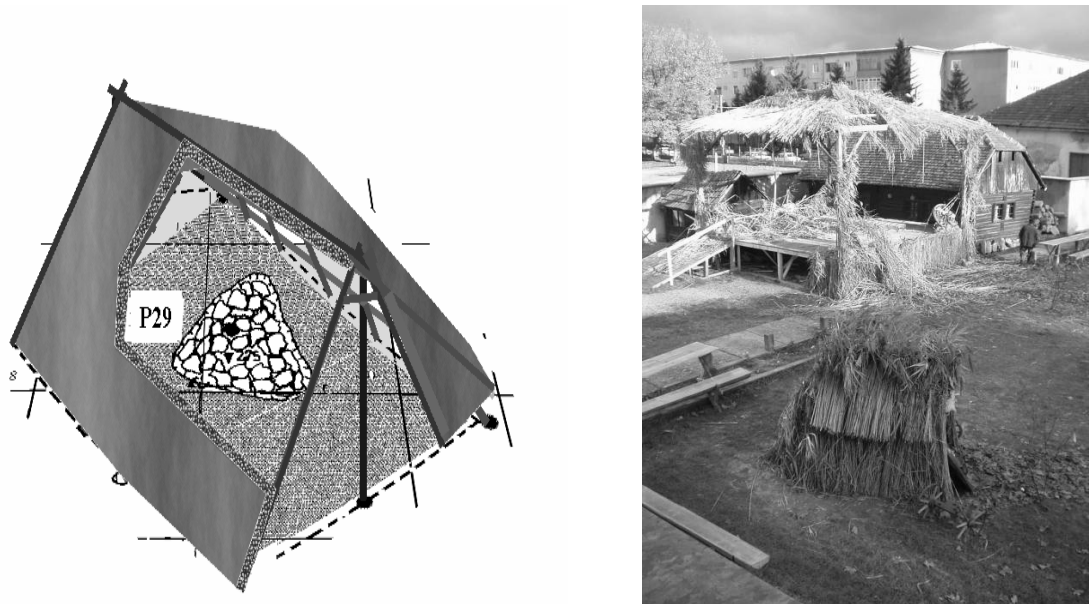

Fig. IIIb.89a: Parja niv. 7a, coliba, cultura Banatului Ila; b) model colibă, stuf, Muzeul Caransebeș

Acoperișul este cel mai adesea din stuf, paie sau crengi cu frunze. La locuința 136 incendiul a lăsat pe podea un strat de cărbune și cenușă de peste 1 cm grosime. La locuințele cercetate se păstrau resturile de la asemenea materiale (în special crengile și trestia, ca în cazul P136).

Peretele din partea opusă intrării și, adesea, jumătate din partea dinspre intrare au o împletitură de nuiele lipită cu lut (de obicei straturi subțiri de 2-4 cm, la P136 și P29 cu peretele de est), care arde și se împrășteie în vecinătate. Analogiile etnografice arată meșteșugul și funcționalitatea, iar imitațiile legătura sufletească care se stabilește între omul urban și străvechea casă. Forma colibelor nu este întodeauna regulată. Planul colibelor este oval, trapezoidal sau dreptunghiular, cu capătul opus intrării rotunjit sau ascuțit (P29), folosit, cel mai adesea ca loc pentru depozitarea produselor și a obiectelor. Podeaua este uneori lutuită (L136).

Fig. IIIb.90. Modele de colibe: a) de cioban vlah, Grecia; de amuzament și atmosferă, Caransebeș ▲

Reconstituirea uneia dintre colibe, L29 (Fig. IIIb.89) are la bază observațiile arheologice directe (chirpici, urmele de pari [i vatră, resturile carbonizate, unele gropi de pari). Precizăm că ne-au lipsit analizele pe speciile de cărbune; resturile de la cărbune sunt deseori mărunte.

Coliba rotundă sau poligonală, cortul

Coliba - cort sau coliba cu antreu este mai rar întâlnită la Parja, unde s-a cercetat un singur caz, locuința 54 (Fig. IIIb.91), situată în nivelul 5 sau 4, care din păcate avea partea de vest deranjată de lucrări recente (o tranșee militară [i excavări pentru dig). Pe linia pereților s-au păstrat doar gurile parilor groși, nu [i a celor subțiri. Podeaua acestuia nu a fost lipită, de aceea nu se poate preciza dacă planul este rotund sau poligonal, de altfel diferențele nu sunt foarte mari. Ceea ce ni se pare deosebit, este faptul că imită un model de cort cu antreu. Resturile de chirpici din vecinătate ar putea proveni de la unii pereți (antreu sau încăpere). Un model posibil de reconstituire este [i cel de la Divostin (Bogdanović 1988, fig. 5/23), ce seamănă cu cel de la Parja (Fig. IIIb.91a). Asemenea construcții apar în nivelul Vin. a.C de la Vin. a. (Staljo 1984, fig. 24, 26), orizont cultural contemporan cu nivelul 5 de la Parja.

Unii dintre parii aflați pe linia peretelui au putrezit, sau au fost scoși, dar au lăsat urme clare. Alții însă, au fost puși în pământ, iar la golire groapa nu mai avea decât adâncimea de 3 - 4 cm (pe planul din Fig. IIIb.91a sunt marcați cu nuanțe mai deschise). Reconstituirea este pe axul lung prin simetrie, traseul unui perete fiind deranjat de o tranșee militară recentă.

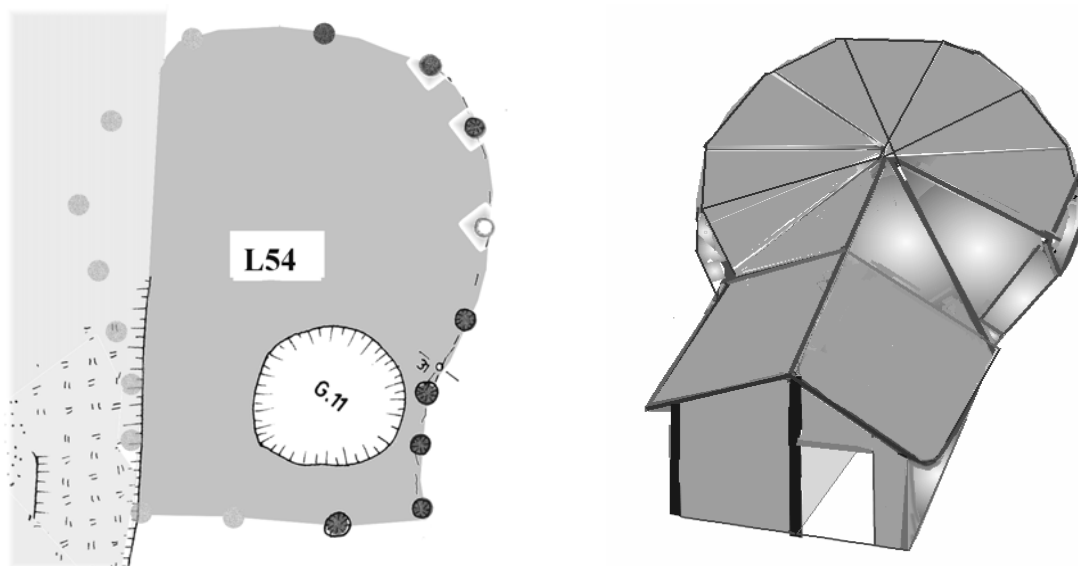

Fig. IIIb.91. Parja, coliba poligonală sau locuința cort, plan; b) reconstituire, etapa 5b

Semibordeiul

Semibordeiul se încadrează între cele două tipuri de locuințe de mai sus. Acesta diferă de bordei prin adâncimea mai mică (cca. 30 cm; vezi Vin. a, Fig. IIIa.34b), (reconstituire Rus, Lazarovici 1991). Uneori, sunt semnalate doar vetre sau cuptoare în interior. În stațiunea de la Parja acest tip apare la complexul 108 [i la o construcție medievală (ceva mai adâncă,

având cuptoare în interior s\pate în pereții de sud [i de est). Adesea am găsit unele albieri cu ceramic\ pe fund, ce pot proveni de la asemenea complexe.

Locuința cu o singur\ înc\pere (P24, P25, P26 [. a.)

Aceasta este cea mai des întâlnit\ construcție, fiind [i cea mai simpl\ (Fig. IIIb.56b). La Parța se acord\ mult\ atenție am\unțelor în execuția acestor construcții. Au planul dreptunghiular, încadrându-se în proporțiile num\urului de aur (Morariu 1990; pentru problem\ vezi [i alte comunic\ri la sesiunile de Etnoarheologie sau Arheometrie).

Cel mai adesea aceste locuințe au în interior, pe latura lung\, sau în cap\țul opus intr\rii, gropi de stâlpi sau resturi de lavițe pentru dormit. Asemenea locuințe apar înc\ din neoliticul timpuriu în Thessalia, la Otzaki Magula, unde este [i primul megaron (Miloj. 1960, 34-35, fig. 2-4), fiind construcții cu nișe, cu antreuri [. a., unele socotite a fi \ca[re de cult.

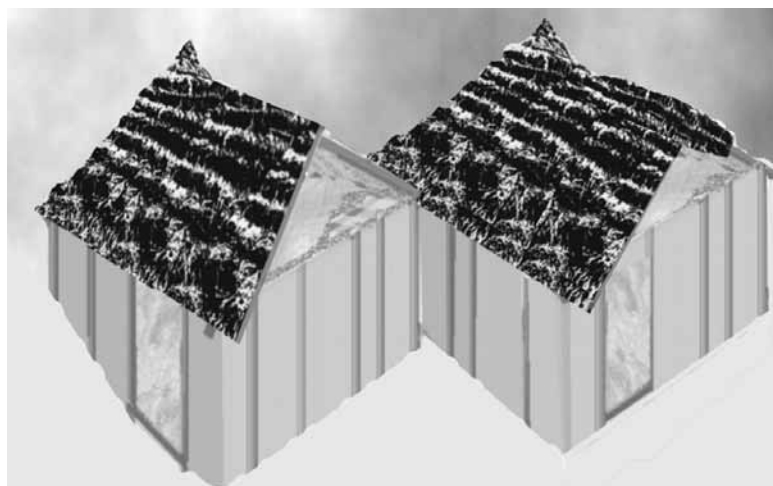

Fig. IIIb.92. Bucov\, L2-L3, grupul Bucov\, faza 1b

Construcții cu desp\rituri, similare locuinței cu unul sau două [iruri de stâlpi în interior, sunt prezente în orizonturile Karanovo II (Hiller 1990, 201, fig. 4-5) [i sunt frecvente în nivelurile târzii ale culturii Vin. a: în Vin. a. C1 la Gomolava I (Brukner 1988, 35, fig. 1); la orizont Vin. a. D₂ în Bulgaria (Todorova 1990, 157, fig. 2-8), unde sunt cuptoare, casete [i au o arhitectur\ deosebit\. Acest tip de construcție este mai des întâlnit la Parța în nivelele 7a [i 7b. O variant\ a acestei locuințe avea pereții numai din bârne despicate, iar peretele de nord sau cel dinspre vânturile dominante, era lipit cu lut (P26, vezi [i Lazarovici Gh. et alii 2001, 250-251, fig. 206-207, I.2, pl. 26/3).

Locuința cu tind\ exterior\

O alt\ variant\ a acestui tip de locuință (P34, P18) are în zona intr\rii o tind\, *un umbrar* (Fig. IIIb.93a-b), pentru a feri de soare, ploaie [i vânt intrarea în locuință, fie pentru desf\șurarea unor activități.

Acest tip de locuință are vatr\ în interior, foarte probabil [i un prag, pentru a împiedica p\trunderea apelor, reptilelor sau a gândacilor. Pragul a fost, uneori, sesizat în timpul cercet\rilor, fiind construit la fel ca pereții, dar cu o structur\ mai uoar\ . Asemenea verande erau [i la unele construcții cu podeaua suspendat\, fiind sugerate de gropile de

stâlpi, dar mai greu de demonstrat prin materialele pãstrate. Ar fi posibil ca aceste verande sã fie de fapt anexe gospodãrești, dar nu s-au găsit vase de provizii, ori casete pentru cereale sau alte obiecte, care sã certifice o asemenea utilizare. Uneori, apare o vatrã exteriorã complexului.

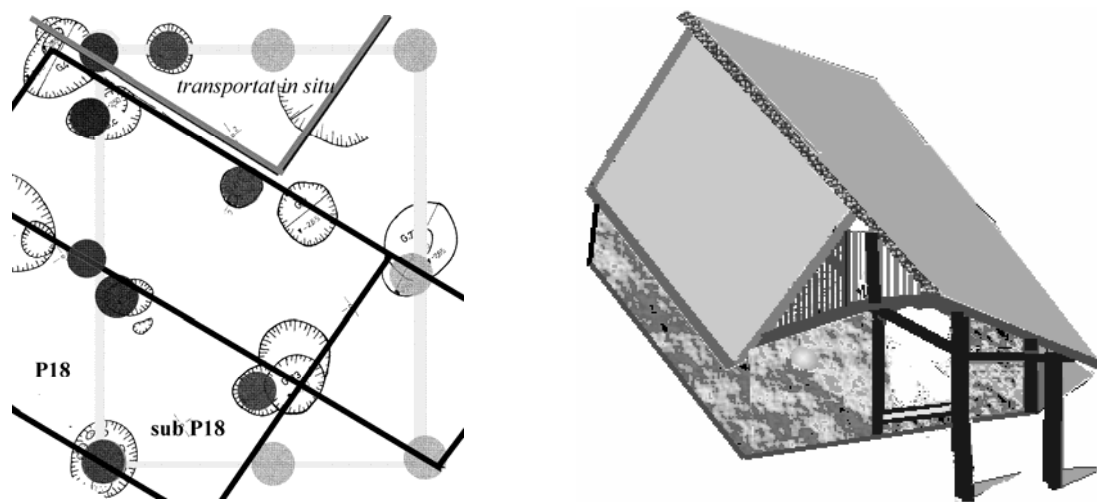

Fig. IIIb.93. Parja, nivel 7b, cultura Banatului Ila, plan [i reconstituire, locuin]a cu tindã L18

Mai existã o variantã a acestor locuin]e, cea care are pere]ii cu [an] de funda]ie, tip ce apare în nivelul 7b la Parja, care se men]ine la mai toate construc]iile din nivel 6. Asemenea complexe apar [i la Gomolava, la - Ib (blok II; Brukner 1980, fig. 11; 1988, 35, IV, nivel Ib).

Locuin]a cu o încãpere [i separeu

Adesea acest separeu este pentru dormit, dar sunt [i cazuri când unele ritualuri cultice sau alte activitã]i sau situa]ii necesitã separare (na[tere, moarte). La Parja (mai sus aminteam [i Zorlen) s-a constatat un asemenea separeu. Sugerãm un rol cultic acestui separeu în cazul locuin]ei P4a, deoarece se afla în imediata vecinãtate a Sanctuarului 2, iar inventarul sãu era mai sãrac decât în locuin]ele normale (Fig. IIIb.94), de]i nu este un argument.

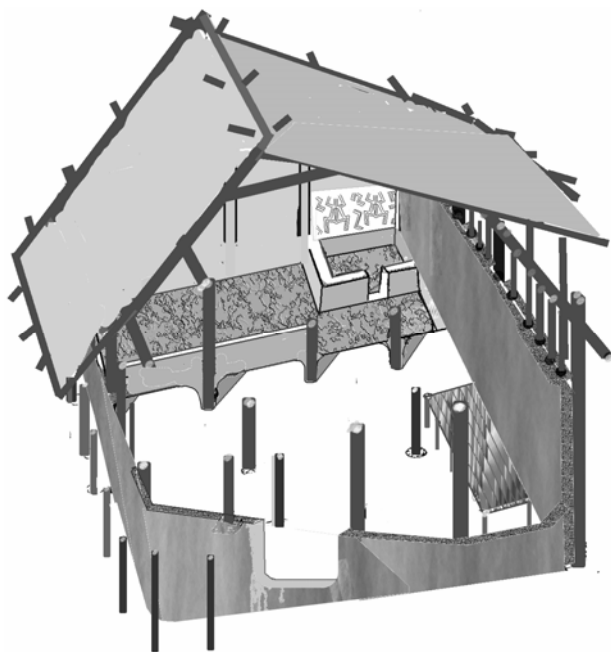

Fig. IIIb.94. Parja, nivel 7c, cultura Banatului Ila, plan [i reconstituire, locuin]a cu separeu, L4a

Pe peretele de vest din P4a se afla o banchetă sau laviță ridicată pe care s-au găsit urme de cenușă, fără a fi cuptor sau vatră. În vecinătatea acesteia, peretele era pictat cu roșu și decorat cu incizii încrustate cu alb. O altă banchetă, laviță, se afla pe peretele de nord. Se știe că de cele mai multe ori pictura în complexe arhitectonice apare în locuri sacre, mai ales când este vorba de roșu și alb.

Intrarea se afla undeva în peretele de est, în zona distrusă de râu, în acel loc era cel mai mult spațiu gol și mai puține instalații. Pe peretele de nord nu a fost sesizată intrarea, iar cel de sud era aproape de alte construcții, nefiind loc pentru ușă. Cele mai timpurii locuințe de acest gen sunt cunoscute în neoliticul timpuriu din Macedonia, la Nea Nicomedea (Aslanis 1992, 73, fig. 12). În descoperirile de la Öcsöd – Köveshalom din cultura Tisa, neoliticul târziu, sunt locuințe cu separeuri (Raczky 1992, 66, fig. 5, un fel de antreu); unele similare pot fi și la Parța.

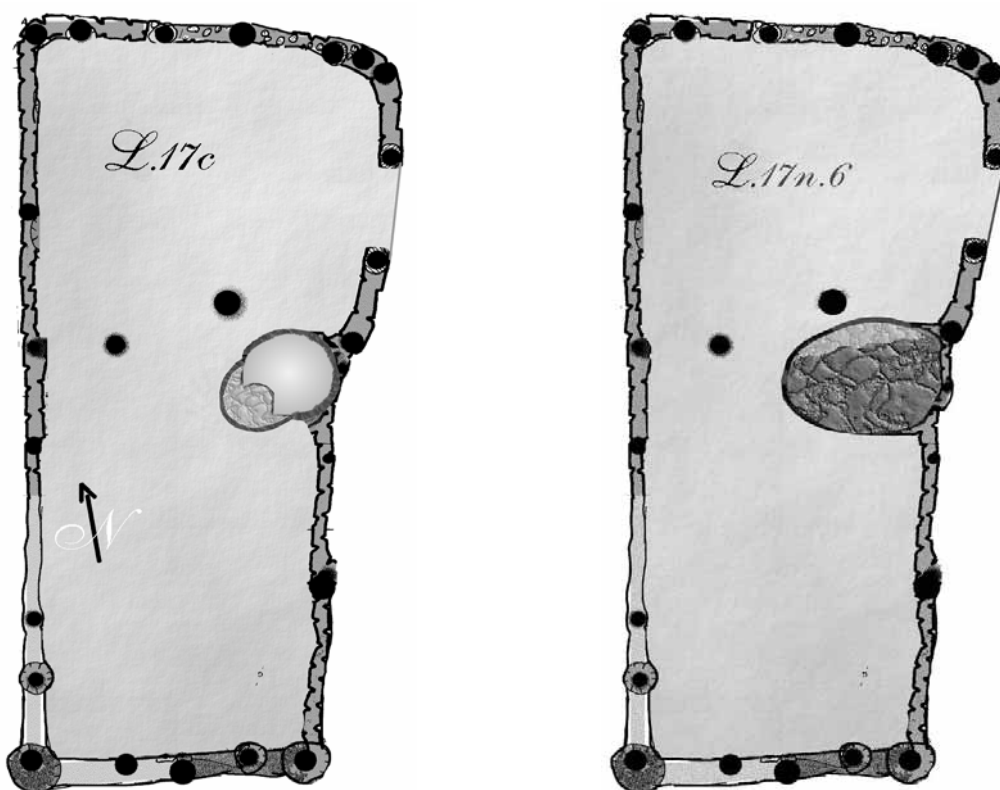

Fig. IIIb.95. Parța L17, cultura Banatului IIb: a) nivel 7c, b) nivel 6a

Locuința cu două încăperi

Aceasta urmează ca frecvență după locuința cu o încăpere și are câteva variante în raport de amenajarea interioară.

Studiu de caz. Locuința 17 (Fig. IIIb.95)

Locuința și-a păstrat forma și funcționalitatea pe parcursul etapelor 7c-6. Chiar în nivel 7b sunt urme de locuire, iar sub vatra ultimului nivel era o alta. Nu știm dacă prima construcție din nivel 7b avea aceeași formă, dar din nivel 7c și până la incendiere se păstrează planul de bază. Modificările au loc la intrare, vatră și la interior. Nu știm dacă

spațiul de dormit a rămas același, numai în ultima perioadă avea o mică grădină (Fig. IIIb.96a). Sigur stâlpii centrali de lângă vatră nu au fost la fel. După gropile de stâlp din nivel 7c, credem că avea altă formă și orientare (Fig. IIIa.95), (plan modificat față de: Lazarovici et alii 2001, 115, fig. 91).

În ultima etapă (nivel 6b, apare doar la unele construcții) se constată modificări: apare o tindă unde se face un cuptor, se separă încăperea din zona vetrei; se modifică vatra pe locul fostului cuptor și se amenajează locul pentru pat.

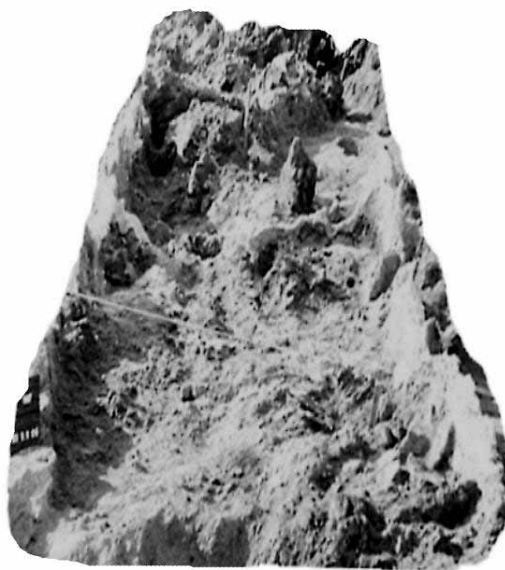
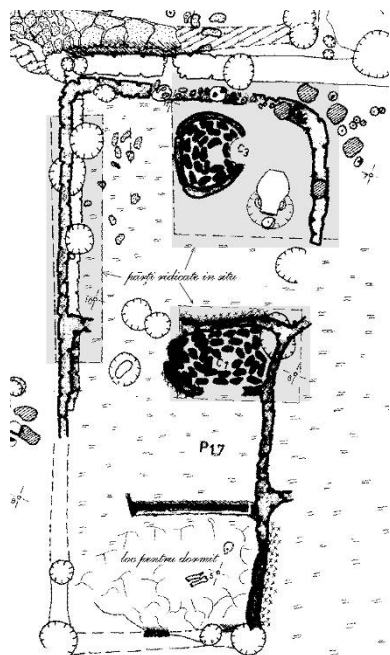

Fig. IIIb.96. Parja, L17: a) ▲ nivel 6a, cultura Banatului IIb; b) dărâmături cu resturi de pereți ▲

O altă construcție, locuința 154 cu două încăperi, avea bine păstrată podeaua, peretele de est și peretele despărțitor.

Cea mai clară situație a fost în P136B, unde prima încăpere avea cuptor și podeaua foarte bine amenajată, cu două-trei straturi de lipituri arse (arderea s-a făcut foarte probabil în vremea incendiului), în vreme ce a doua încăpere avea doar o podină lipită. Împărțirea unei locuințe în încăperi apare în neoliticul timpuriu la Nea Nicomedea (Aslanis 1992, 73, fig. 12).

Tindă apare și la construcțiile cu etaj (P40, P41, P43 [a., Fig. IIIb.36-40) de la Parja, la atelierul sau la alte locuințe de la Zorlenju Mare din cultura Vin. a. (Fig. IIIa.42), în aceeași vreme în Bulgaria la Ov. arovo - Gorata I-IV (Todorova 1976, 33-37; Todorova, Vaisov 1993, 152, fig. 15). Cele mai apropiate analogii pentru locuințele cu etaj sunt cele de la Herpály (Fig. IIIb.98), unde erau două vetre (Kalicz, Raczky 1992, fig. 7-8). Vetre cu grădină apar la Divostin (Fig. IIIb.101).

La Parja este posibil să fi fost mai multe asemenea tipuri de locuințe cu antreu în zona intrării, sau separeuri în partea opusă, dar fiind vorba de un tell detaliile se pierd atunci când sunt multe dărâmături. De multe ori separeurile au casete pentru păstrarea cerealelor, alteleori împart zona gospodărească de cea pentru dormit. Construcții asemănătoare sunt la Divostin (Fig. IIIb.101), (Bogdanovici 1988, fig. 5/27; Jovanovici 1992-1995, fig. 2).

În Balcani, cele mai timpurii construcții cu separarea încăperii principale de una mai îngustă, apar încă în neoliticul timpuriu la Nea Nicomedea, în Macedonia (Todorova 1993, 151, fig. 14), la Slatina, lângă Sofia, în grupul Slatina (Nikolov V. 1992, fig. 21, 24, 32) din Bulgaria (Nikolov V. 1981; 1982; 1984; 1985; 1987; 1989, 30-33; 1990; 1992; 1992a; 1993), sau la Slatina-Kremikovf (Pavuk, Bakamska 1995), grup contemporan cu etapele IIB-IIIa ale culturii Star. evo-Cri[(Lazarovici Gh. 1997-1998, tab. 6). Locuințele cu o încăpere mai mică apar și la Karanovo (loc. I.2, IV.1) în diferite orizonturi cronologice (Hiller, Nikolov 1997, fig. 4/2, 9).

Locuința cu etaj și podeaua suspendată

Reconstituirea acestui gen de locuințe a fost cel mai bine realizată în cazul „blocului” de locuințe P40-P43 (Fig. IIIb.37-44), imaginea fiind completată de celelalte studii de caz. Din acestea se observă opțiuni personale, familiare. Mai interesantă ni se pare prezența unor structuri de podele suspendate, pstrate foarte bine, ce dovedesc o mare măiestrie în dulgherit, o adevărată artă în arhitectura de la Parja, dacă comparăm cu alte situri neolitice. Toate podelele suspendate, cu excepția altarului de sud și a celui de est (ce pare a se fi prăbușit după ce au ars și s-au răcit, ori au fost arse intenționat, deoarece sub ele nu sunt urme de incendiu) ard și se prăbușesc încet în timpul incendiului. Platformele suspendate ard în cea mai mare parte foarte puternic, mai ales în zona bănelor (cel mai adesea în partea de jos). Podurile se păstrează foarte bine și se văd urmele de la două - patru straturi de lipituri groase, în medie de 2 - 3 cm, dar sunt și părți mai subțiri. Doar în câteva situații, ca de exemplu altarul A din Sanctuarul 1, podeaua avea o structură din pari care nu arde, iar bănele se carbonizează parțial și apoi putrezesc din lipsă de oxigen.

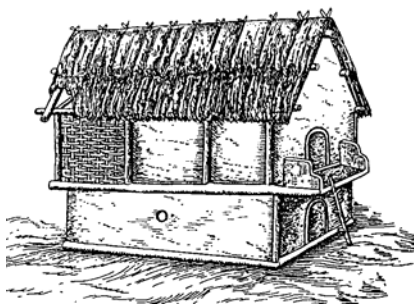

Fig. IIIb.97. Racov, c. Cucuteni

Zidurile-borduri ale casetelor și soclul idolilor, cu o structură masivă de lut, au ars doar la exterior pe 2 - 3 cm, ceea ce arată cât de puțin a pătruns arderea din exterior, în vreme ce în zona unor băne arderea pătrunde adesea 10-12 cm, uneori trece de 15 cm, chirpiciul având atunci miezul cenușiu. La unele machete de locuințe cu etaj apar balcoane, dar la Parja nu am constatat astfel de amenajări, deși ele sunt evidente în cultura Cucuteni și în reconstituirea de la Racov (Fig. IIIb.97).

Locuința P136B, cea mai caracteristică din acest tip, avea la etaj două încăperi separate de un perete. Intrarea și urcarea la etaj se făcea dinspre nord, iar la sud se afla o altă locuință, situată în imediată vecinătate, care trebuia să aibă intrarea în peretele de apus. La parter a fost descoperită o vatră, ceea ce arată folosirea parterului pentru locuit, nu doar ca magazie. Spre vest avea o anexă deasupra unui bordei (pivni?) , acolo fiind descoperit și un vas mare de provizii. Fragmentele unei casete din lut pentru cereale, găsite în poziție secundară, sugerează locul acestui „grânar”, undeva, la parter sau etaj, fiind dezafectat în timpul incendiului construcției.

Podeaua etajului era foarte bine p[ă]strat[ă], deoarece avea o structur[ă] transversal[ă] de b[ă]rne pe care erau pu[te] pari în lungime, peste care s-a aplicat lipitura din lut. Ca și în alte situații, la etaj s-au observat urmele unor pari gro[și], dubli, meniji a înt[re] structura etajului. Stâlpii mai adânci erau probabil mai înalți și serveau susținerii etajului și acoperișului. Pereții de la etaj aveau cel mai adesea structura compus[ă] din fascii de nuiele (P41, P42, P22, P136A). Uneori pereții aveau adăugări de pari spre interior, pu[te] poate mai târziu, meniji a susține etajul deteriorat din cauza greutatei sau a lăsarii unor stâlpi, caz în care pari lipiți de perete erau lutuiți, îngroșând și dând o mai mare consistență peretelui (P42).

Fig. IIIb.98. Herpály, locuința cu etaj, reconstituire după Kalicz și Raczkó

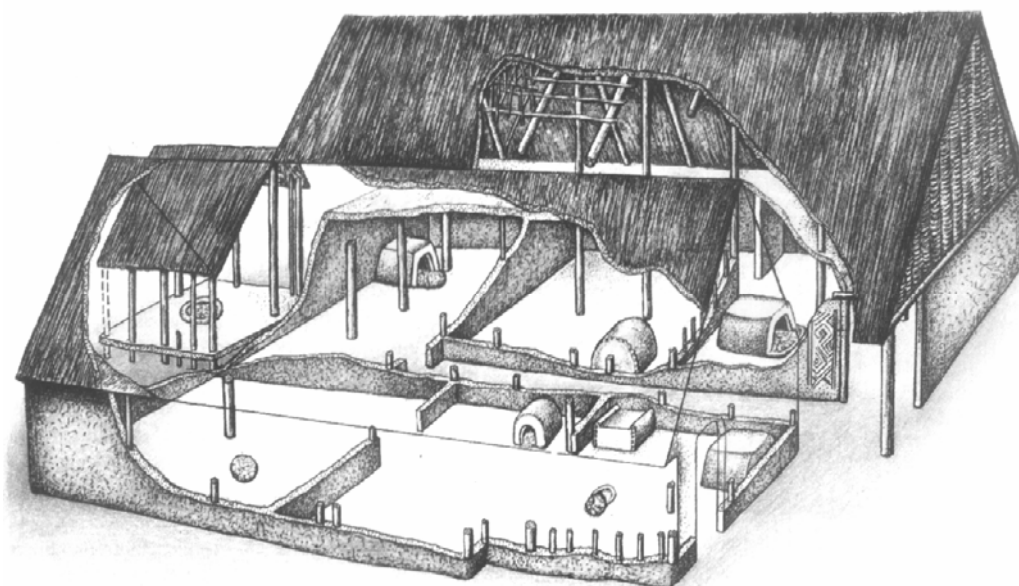

Fig. IIIb.99. Gorzsa, bloc de locuințe cu țesătură, reconstituire după Horváth

Mulji din stâlpii de susținere ai podelei aveau capătul din pământ tăiat drept, foarte probabil pentru a nu se afunda (P8 [i P20), (vezi L5A la P\uuleni, mai jos). Structurile podelelor sunt dintre cele mai variate. Unele sunt din b\uarne late, altern\uand cu altele mai \uinguste, dar la fel de groase, sau chiar mai groase.

Analogii foarte apropiate celor de la Parja sunt la Herp\ualy (Fig. IIIb.98), (Kalicz, Raczky 1987, 110, fig. 7). Deosebirea const\u in modul de aranjare al camerelor [i a formei cuptoarelor. Cuptoarele \u n form\u de cas\u sunt o caracteristic\u a neoliticului t\uarziu [i eneoliticului (cultura Gumelni\ua [i grupul Iclod), iar vetrele de la Herp\ualy amintesc de cele eneolitice din cultura Cucuteni - Tripolie.

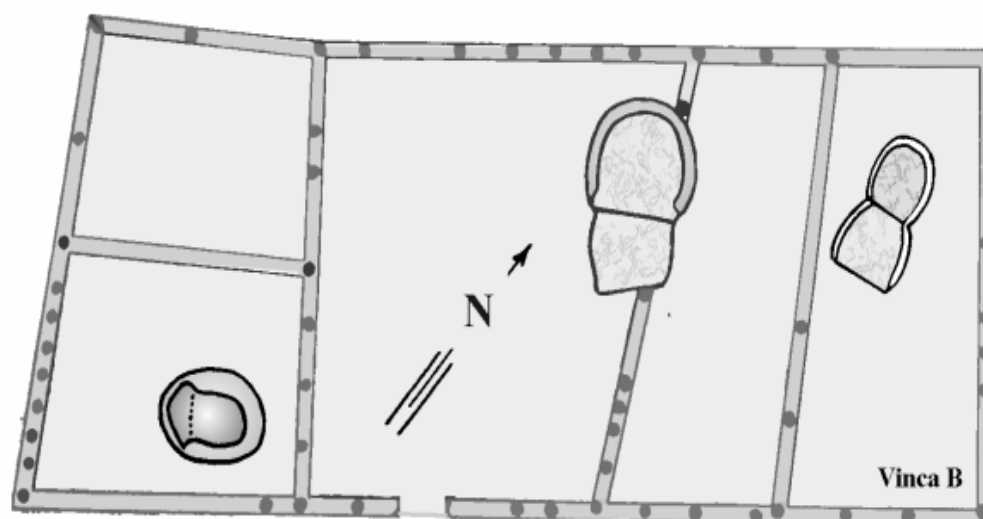

Fig. IIIb.100. Vinca B, bloc de locuin\ue cu cinci \uinc\uperi (dup\u Vasilev 1932, Staljo 1984)

Alte analogii foarte apropiate pentru tehnic\u, arhitectur\u [i aranjare sunt cele de la Gorzsa, locuin\ua 2 (Fig. IIIb.99). Acolo au fost descoperite blocuri de locuin\ue cu c\uate [ase \uinc\uperi [i anexe, cu intr\uri dintr-un coridor interior. La Vinca B, \u n diferite campanii de s\uopl\uari, au fost descoperite numeroase astfel de complexe. Dintre acestea amintim locuin\ua „M” (Fig. IIIb.100), (Vasilev 1932, 14, fig. 17; Staljo 1984, 39, fig. 29, nivel Vinca B.D), care are cinci \uinc\uperi, una central\u [i c\uate dou\u de fiecare parte. Prezen\ua unui cuptor situat pe traseul peretelui central, presupune fie c\u peretele era mai vechi, fie c\u a fost dezafectat \u n momentul ridic\urii cuptorului.

Tipurile de cuptoare de la Parja se leag\u mai ales de cele din neoliticul mijlociu de la Vinca B (Fig. IIIb. 100), Kormadin (Jovanovi\u, Glisic 1961, locuin\ua 2) [i Divostin (Fig. IIIb.101). Culturile Vinca B [i Banatului cunosc cea mai dezvoltat\u gam\u de cuptoare [i vetre, realizate cu mult\u grij\u, variate ca form\u [i structur\u, cu posibilit\ui de controlare [i verificare a arderii. Cuptoarele serveau pentru treburile gospod\urești, dar [i la ars ceramic\u; \u n vecin\utatea lor

au fost descoperite de cele mai multe ori greutăți pentru plasa de pescuit, atârnată deasupra sau în vecinătate, la uscat.

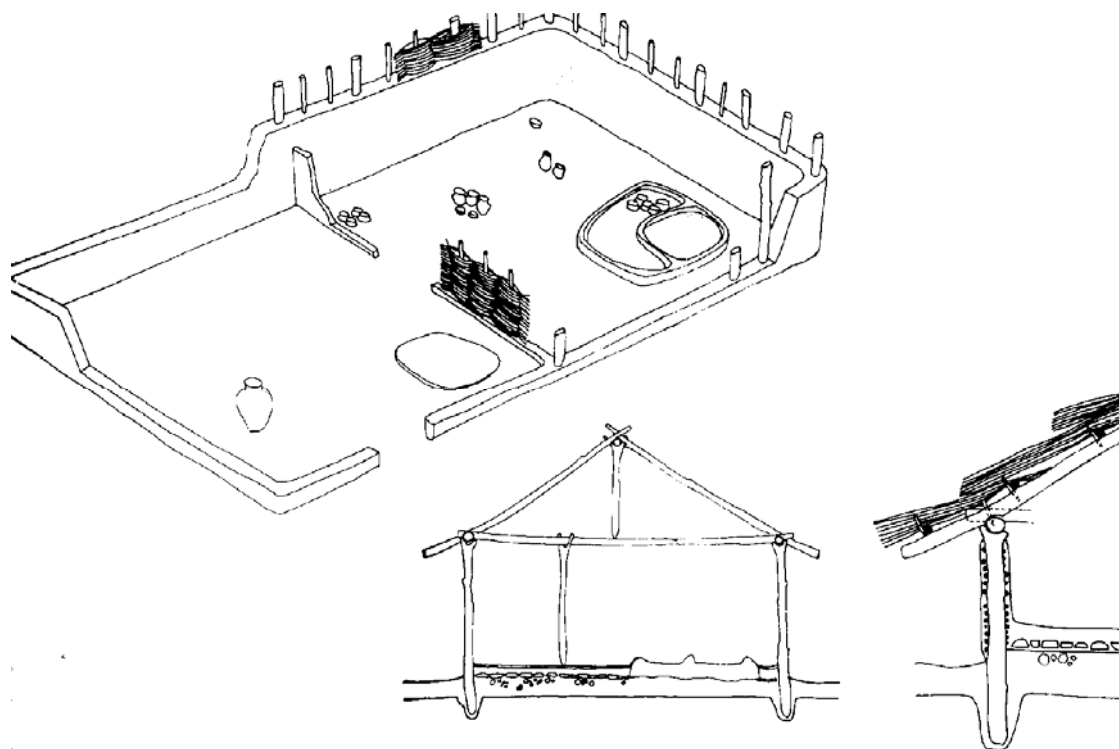

Fig. IIIb.101. Divostin, Vin. a. C, neolitic târziu, după McPherron, Srejovič

Deosebit de sugestive pentru metoda de folosire a spațiului, de aranjarea interiorului sunt complexe descoperite de Fr. Horváth la Gorzsa. Pentru acces la unele încăperi sunt coridoare interioare, tot acolo se poate observa o vatră de foc la etaj, iar unele cuptoare aveau o mică vatră în față (Fig. IIIb.99). Inventivitatea omului neolitic a fost extrem de mare. Au fost plasate uneori cuptoare sau vetre între două încăperi, pentru încălzirea ambelor spații de locuit. De multe ori găsim cuptoare sau vetre în imediată vecinătate a unui perete. În cercetările etno-arheologice s-au întâlnit situații similare la stâne, unde erau puse pietre lângă perete, pentru a-l feri de incendiu, pietre care mai apoi erau refolosite în altă parte. Amenajările menționate au forme dintre cele mai variate. Ele iau naștere din nevoia de mai mult spațiu, cum locuințele nu se mai puteau dezvolta pe orizontală, a apărut necesitatea unui etaj, a locurilor pentru adăpostit provizii. Formele depind de spațiu și de străzile deja trasate. Nu se fac noi spații, ci se completează un minimum care deja exista.

„Blocul” de locuințe

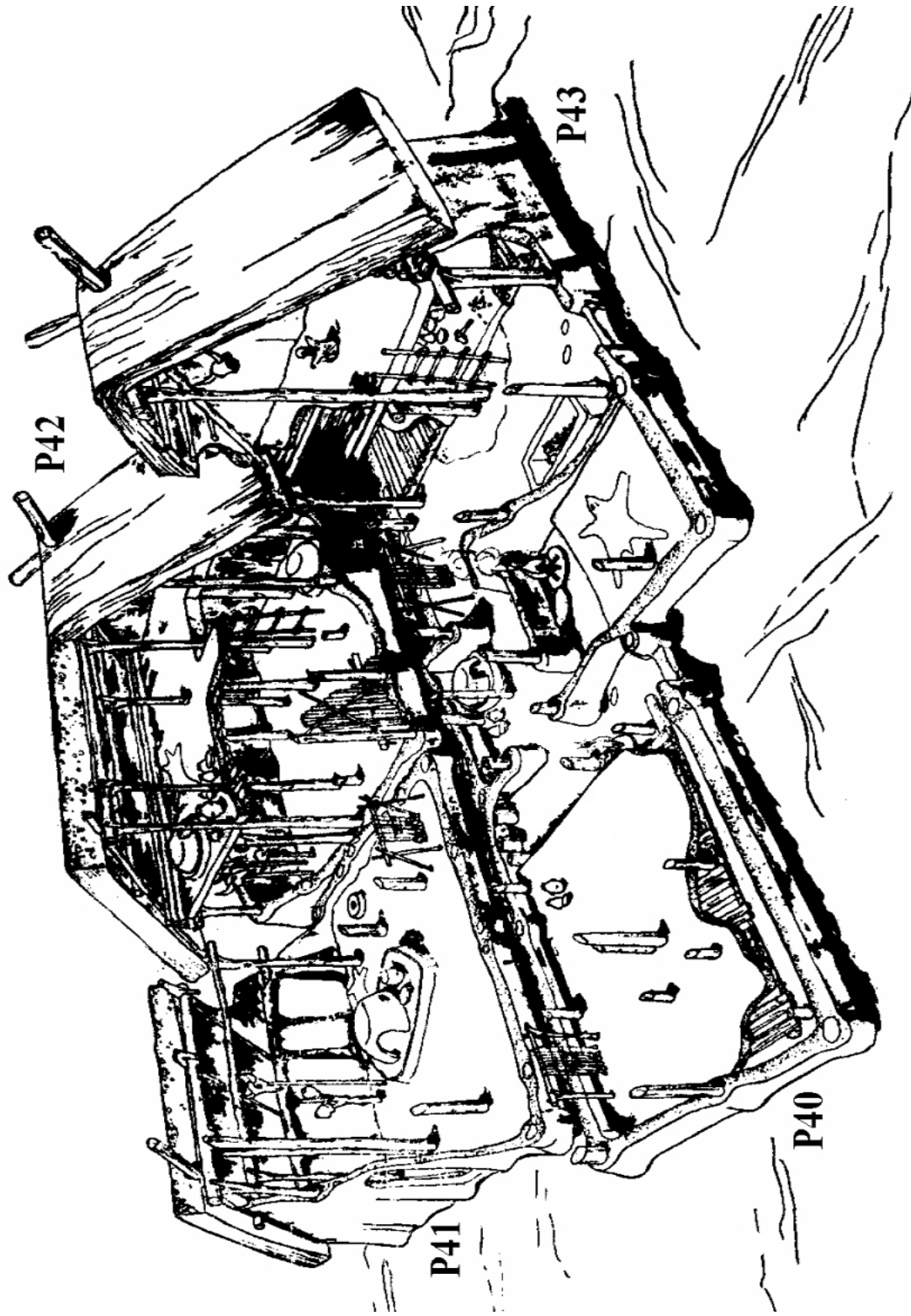

Fig. Ilb. 102. Parja, Blocul P17-43

Arhitectura interiorului

Arhitectura interiorului este de multe ori dificil de precizat din cauza informațiilor lapidare despre obiectele sau situațiile întâlnite. Oamenii au rezerve față de reconstituiri și interpretarea funcționalității, apelând extrem de rar la analogia etnografică. În studiile de caz am prezentat numeroase situații aparte care depindeau de numeroși factori (lumină, căldură, sezon, intrare, fereastră etc.).

Cuptoarele

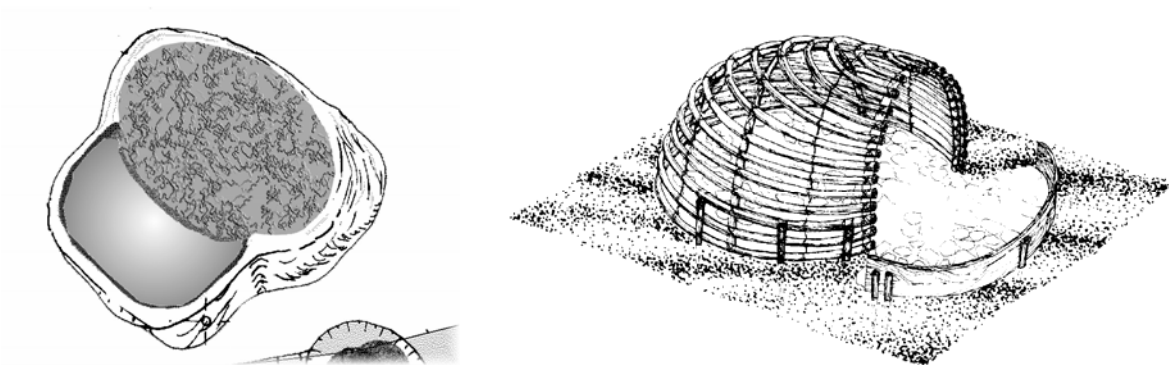

Fig. IIIb.103. Parja, cultura Banatului, cuptor și structură de cuptor P126

Cuptoarele de la Parja prezintă aproape toate variantele întâlnite la Vin. a. În faza veche nu se cunoaște forma exactă a cupolei, mai toate cuptoarele au fost rase la nivelul vetrei, vatra fiind cel mai adesea păstrată. În unele cuptoare au fost descoperite bile de prăjitie la ars (Fig. IIIb.104).

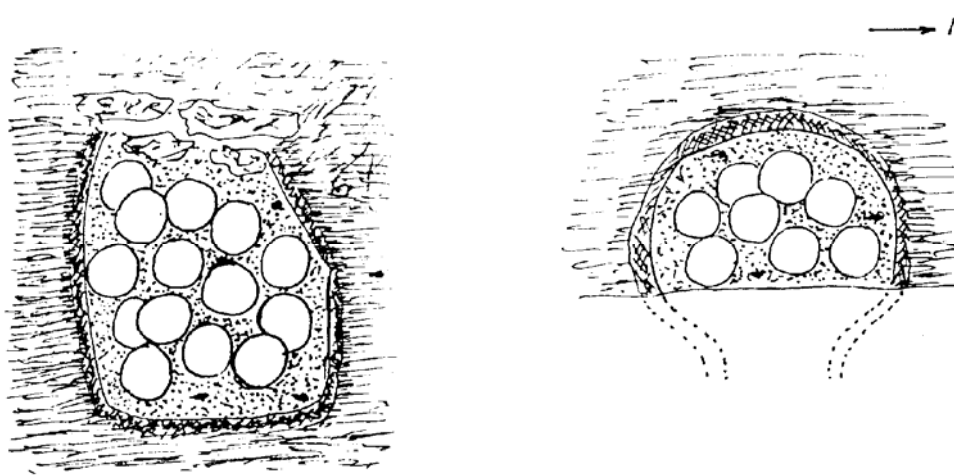

Fig. IIIb.104. Parja, diferite cuptoare, după Germann și Resch

Fr. Resch și Carol Germann au supravegheat anumite lucrări de refacere a digurilor și malului de la Parja, prilej cu care au semnalat numeroase cuptoare cu bile de prăjitie la ars (Fig. IIIb.104). Dacă ne gândim că am mai găsit asemenea bile la „sfințit” în Sanctuarul 2 și multe bile sparte printre unele construcții, înțelegem preocupările și nevoile de aprindere și atac (Germann, Resch 1997; Germann 1986; Lazarovici Gh. et alii 2001, 31-34 și altele, mai ales în presa germană din Timișoara).

Tipul de cuptor cel mai frecvent întâlnit în nivelele 7a-7c nu avea vatră în fața, deși acesta este cunoscut încă din vremea culturii Starčevo – Criș. În nivelul 7c/6 mai toate cuptoarele au vatră în fața. Acest proces se petrece și la Zorlenju Mare, la nivel Vin. a. B2 contemporan cu fazele IIB-IIIC ale culturii Banatului. Nu am descoperit elemente arhitectonice legate de cuptoare.

Războiul de Jeșut

Greutăți pentru războiul de Jeșut apar în multe din construcțiile cercetate: L40 la parter și etaj, L41 și L42 la parter, pe perețele de sud, în L126, L136a; dar apar și ca greutăți depuse în gropi, cele mai multe gropi rituale (Lazarovici Gh. et alii 2001, Cap. I, cuptor 3, p. 33, fig. 12 și la respectivele construcții). Cel mai adesea acestea sunt plasate lângă unul dintre pereți, cel opus intrării (în L40, apar grupe de câte 7 bile, 6 conice și 1 rotundă). În sanctuarul 2 au apărut doar 7 greutăți, ceea ce marca o singură foaie și era legat de inițiere. În L8 o asemenea instalație a fost descoperită lângă perețele de sud.

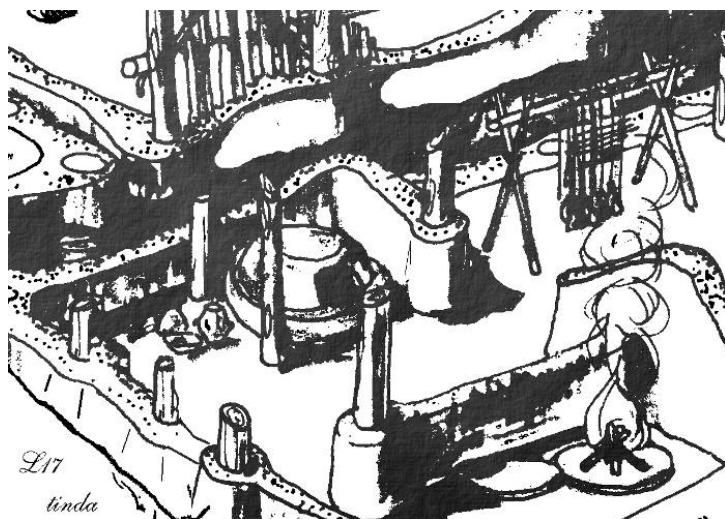

Fig. IIIb.105. Război de Jeșut, reconstituiri: a) Parja; b) Muzeul din Cluj-Napoca ▲

În L40 la parter a apărut o asemenea instalație grupată, iar la etaj era una împărțită. În săpăturile lui J. Miloja și M. Moga de la Parja au fost găsite asemenea instalații, transportate *in situ* la Muzeul Banatului. Instalații similare, și cu același număr de obiecte au apărut și la Balta Sărată. Bilele rotunde cu gaură îngustă sunt mai rare, deși ele marchează marginea unei foi sau a unui rând de iese. O asemenea bilă din lut galben nears, a fost depusă în groapa 63, în Sanctuarul 1, alături de vase sparte ritual și fragmente de vase de lut nearse, ca ritual de abandonare (Lazarovici Gh. et alii 2001, 212-214; privind numărul 7 vezi mai sus capitol Vin. a. și mai jos la Sanctuarul 2).

Casetele pentru cereale

Construirea casetelor pentru cereale a fost una dintre cele mai importante preocupări la Parja în nivelul 6. Acestea apar în mai toate construcțiile mari cercetate în întregime. Forma lor era diferită: în etapele 7b, 7c casetele erau mai mici, de formă dreptunghiulară sau ovală

(dimensiunile sunt între 30 x 40 cm [și 40 x 70 cm, înălțimea gardinii 7-14 cm), fiind de cele mai multe ori plasate în tindă (P40, P41); în nivelurile 6 uneori sunt asociate câte două casete pe aceeași parte a peretelui, mai ales spre sud (L18, L9), fiind plasate cel mai des pe podeaua suspendată.

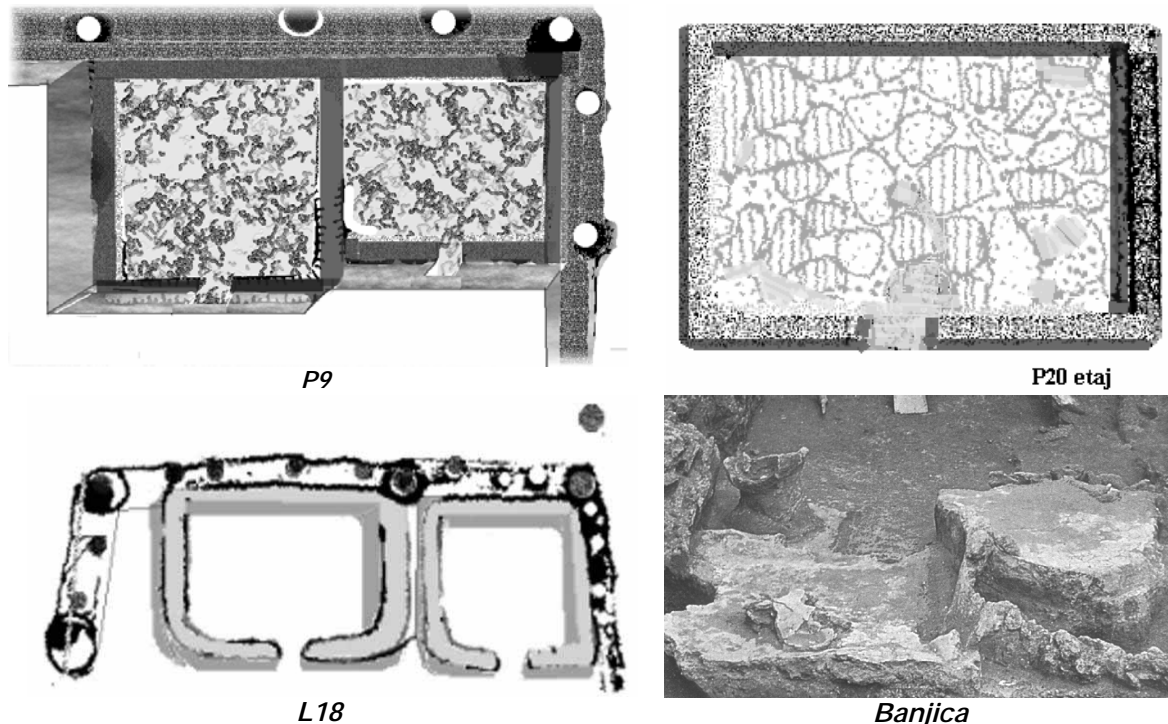

Fig. IIIb.106. Casete pentru cereale de la Parja (L9 sau P9, P20 etaj, L18) și Banjica ▲

Rânișele

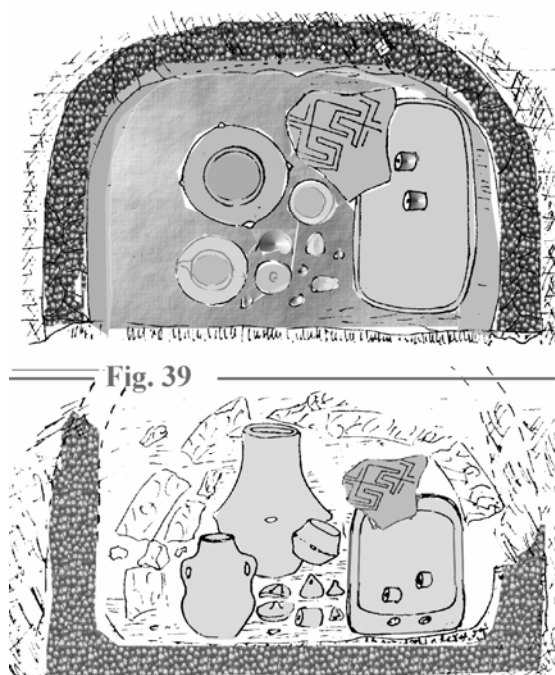

Fig. IIIb.107. Parja, depozitul ceramic

Comparativ cu Balta Sărat, la Parja nu s-a acordat prea mare atenție rânișei. Totuși cea mai importantă observație legată de rolul rânișei și rânișul cultic este amplasarea rânișei pe peretele de vest al Sanctuarului 2, în afara lui. Montarea aici a rânișei în soclu semnifică loc de măcinat cultic, măcinatul fiind deus în cupă, ca ofrandă adusă divinităților care erau deasupra, adică Soarelui și Lunii (Lazarovici Gh. et alii 2001, 224 și urm., 268 și urm.; fig. 180-181 [a.; Lazarovici Gh. 2000; 2003). Rânișe *in situ* s-au găsit în mai multe complexe, fără a avea un loc special amenajat, ca în alte părți, la Banjica de exemplu. În „Depozitul ceramic”, un complex de cult, a fost deus o rânișă împreună cu un zdrobitor (Lazarovici Gh. et alii 2001, fig. 12 și

bibl. problemei la Germann, Resch 1997). O ră[ni] \ [i un lustruitor au fost descoperite în caseta altarului din P136. A[adar, la Par]a se acord\ aten]ie ră[ni]ei [i ră[nitului cultic, dar altfel decât la Balta S\rat\.

Fig. IIIb.108. Siloz, Nosa Biserna Obala, Muz.Naj. Belgrad (prin amabilitatea lui A. Starović)

În L17, un loc special pentru dormit era amenajat în cap\tul de sud al complexului (numai în ultima etap\ de func]ionare, vezi planurile, Fig. IIIb.96a), în partea opus\ intr\rii. B\nci cu diferite folosiri apar în L24 [i L4a (Fig. IIIb.26-27), dar tot a[a sunt [i în Sanctuarul 2 pentru punerea [i oferirea unor produse. B\nci pentru vase de provizii apar în machetele de sanctuare sau sanctuarele culturii Cucuteni (vezi mai jos capitolul Cucuteni). Asemenea amenaj\ri au fost probabil mai numeroase. Toate podelele suspendate sunt potrivite pentru dormit, în oricare parte a lor, mai pu]in acolo unde erau instala]ii (r\zboi de]esut, casete pentru cereale).

Silozul împletit nivel 7c-6

În marginea de est a locuin]ei 17 au fost sesizate în ultimele dou\ niveluri de locuire urmele unui siloz. Silozul avea o form\ oval\ [i era format din pari cu o împletitur\ de nuiete, lipit\ apoi cu lut în interior. El a fost ref\cut o dat\ cu refacerea locuin]ei; sub podeaua lipit\ au fost urmele altuia, de aceea [i form\ [i dimensiuni, pu]in deplasat spre nord. De pe fundul silozului, din ambele niveluri au fost recoltate semin]e de gr\au, din care au fost prelevate probe pentru dat\ri cu radiocarbon.

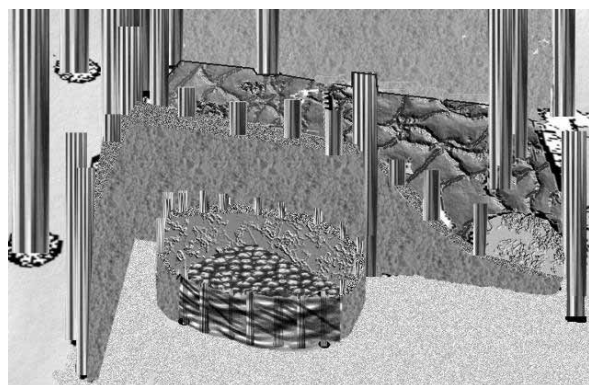
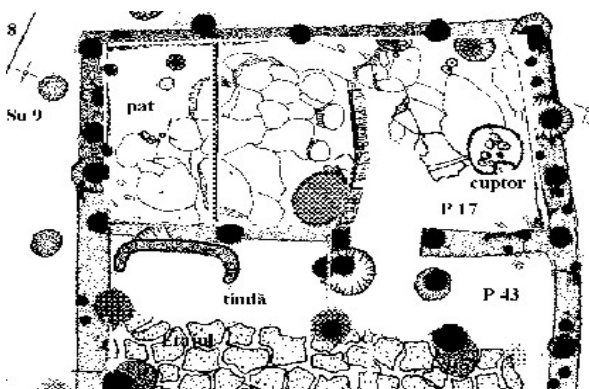

Fig. IIIb.109. Par]a, L17/43 tip de siloz în nivelele 7c – 6

Fig. IIIb.110: a) Siloz oval ▲ ca cel de la Parja P17; sau patrulater ▲, Muzeul etnografic Cluj-Napoca

Locul se afla într-o tindă, înglobată în nivelul 6 în complexul L43. Cel mai timpuriu siloz, după cunoștințele noastre, este cel de la Nosa, Biserna Obala din săpăturile D. Gara Anin (Fig. IIIb.108), dar acesta a fost restaurat ca un vas cu gura în jos (fosta gură este acoperită cu ipsos, iar fundul pare o gură deformată). Silozurile sau casetele pentru cereale sau fân, de la Muzeul Etnografic din Cluj (Fig. IIIb.110), sunt realizate din împletituri de nuiele lipite cu lut pe interior. Metoda mai este și astăzi folosită de țărani pentru păstrarea fânii sau cerealelor. Împletiturile sunt din nuiele sau coji de tei, lipite cu lut, având calități deosebite. Ele pot fi mutate dintr-un loc în altul.

Sisteme de construcție [și materiale

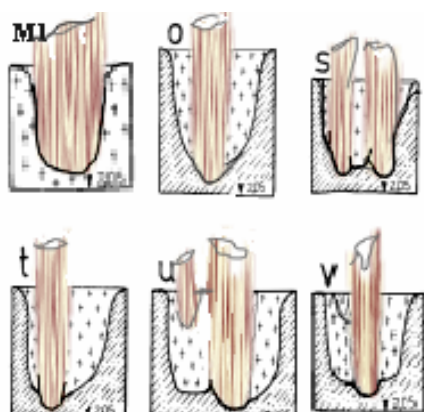

Fig. IIIb.111. Fundații cu [an] și stâlpi P8

erau puțin înfipti (Fig. IIIb.111). Gropile au adâncimi de la 0,40 la 1,20 m (intrarea de sud în Sanctuarul 1).

Din nivelul 7c sistemul se diversifică: se sapă anjuri în care se înfig stâlpi apropiați sau dispuși la o distanță mică sau mai mare, apoi se realizează structura peretelui prin împletituri de pari, nuiele, fascii de nuiele, pari înfipti vertical, puși orizontal sau oblici. Asupra acestora am insistat în mod deosebit la blocurile de locuit ce au structuri mai complexe.

Fundațiile (Fig. IIIb.111, 117d)

La Parja sunt cunoscute numeroase sisteme de fundație după cum am văzut mai sus. Cel mai vechi constă din înfigerea unor pari sau stâlpi, mai ales la colibe. Pe măsura evoluției sistemului de construcție, se realizează o structură de lemn care este încheiată, rigidizată, se construiesc cuptoare sau casete, uneori se ard podelele sau soclurile cuptoarelor, mai apoi se ridică acoperișul și pereții. În multe gropi s-au găsit urmele a unul sau doi pari ascuși, bonji sau rezeși drept. De cele mai multe ori stâlpii

Pereji

Varietatea de construcție este foarte mare. În general de folosește o structură casetată pentru rigidizare. În locuința 8 pereții (cel de sud) erau formați din casete oblice spre stânga sau spre dreapta (Fig. IIIb.110a). Stâlpii erau înfiți oblic în fundația anului, sistem întâlnit și la Sanctuarul 2 tot pe peretele de sud (Fig. IIIb.113).

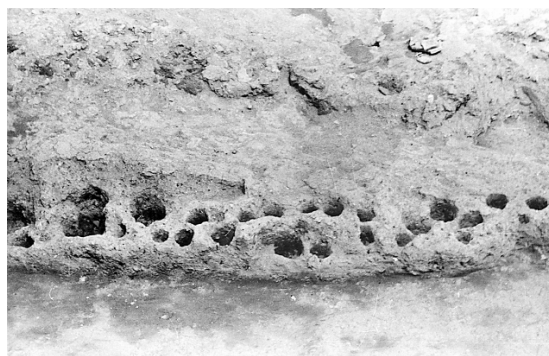

Fig. IIIb.112. Parja, structuri de bază și structuri de perete, L8

Fig. IIIb.113. Parja, structură de pereți: a) bârne și pari oblici (L8);
b) pari verticali (Sanctuar, peretele cu Luna)

La Sanctuarul 1 erau bârne orizontale la bază, după care erau combinate cu cele verticale, iar în partea superioară din nou orizontale. Uneori în pereți sau în fundația lor erau introduse vase sau vâscoare, foarte probabil cu rol de fundare, de protecție (Fig. 114a).

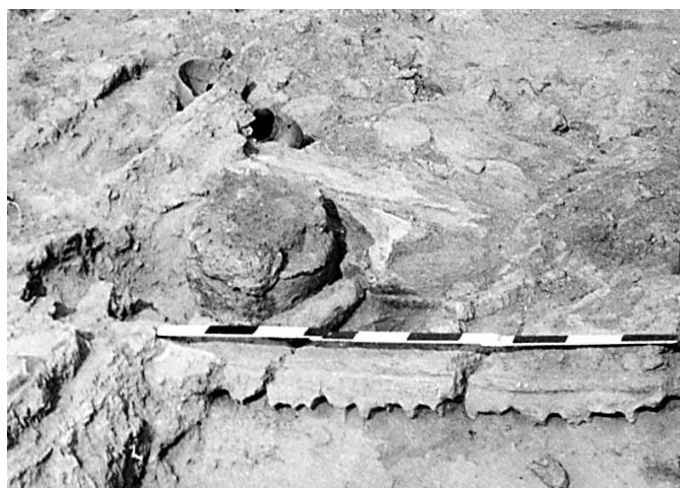

Fig. IIIb.114. Parja, Sanctuar 2, peretele cu Luna

Parii, cu grosimi între 6-9 cm, erau de cele mai multe ori drepi, dar uneori apar și unii curbi. La peretele cu Luna au fost găsite nișelele cu care parii verticali erau legați unii de alții.

O variantă a acestui sistem are fundația peretelui adâncită cu cca. 40 cm, până la nivelul lutului galben, în care erau înfipti parii ce formau structura peretelui, sistem frecvent utilizat în nivelul 7c, dar mai ales în 6. În nivelul 6, uneori și în 7c sunt pereți din parii înfipti unul lângă altul la o distanță de 40-60 cm, alteleori mai aproape. Uneori, pe câte un perete, parii sunt la o distanță de cca. 15-25 cm unul de altul. În nivelurile 7a și 5 sunt "fundații" ușoare din parii, ca în cazul colibei-cort.

Podelele

Podeaua locuinței începe să fie amenajată cu lut încă din nivel 7b. Rareori acestea sunt de bună calitate cu argilă sau concrețiuni calcaroase, din lutul din zonă. Se folosește pământul scos din gropi și cel rămas de la lipirea pereților.

În nivelul 7c apar primele podele suspendate, mai întâi la parter, apoi la parter și etaj sau numai la etaj. Apariția acestora ar putea fi legată, foarte probabil, de inundațiile ce afectau pereții și încăperile. Așa s-au născut locuințele cu fundație, mai apoi pragurile înalte și apoi podelele suspendate. Podelele suspendate erau o necesitate în zonele joase, cu locuiri permanente și de durată. Ele sunt cunoscute sub diferite forme la populațiile primitive.

Fig. IIIb.115. Locuințe pe piri la Papua, analogii etnografice

Dimensiunile și adâncimea stâlpilor variază de la o construcție la alta, de la un sistem la altul. În principal, aceste diferențe sunt determinate de mărimea construcției și grosimea stâlpilor, de greutatea ce trebuia susținută. Cei mai mulți stâlpi aveau diametrul de 18 - 35 cm, media fiind de cca. 20-22 cm. Bârnelor și parii alternează.

Podelele suspendate

De multe ori s-au găsit structuri de la o rețea mai groasă pe care erau așezați parii. Uneori parii nu aveau lungimea sau grosimea potrivită, sunt puși unii mai scurți, ceea ce dovedește existența unei structuri în rețea, cum a fost cazul la podeaua din L43.

Adâncimea gropilor este de la 60 la 90 cm, dar uneori ajung și la 120 cm (cazul intrării de sud a Sanctuarului 1). Acest sistem predomină în nivelurile 7b-6, fiind mai frecvent în 7b-7c, atunci când se folosesc structurile de pereți cu stâlpi (tipurile F).

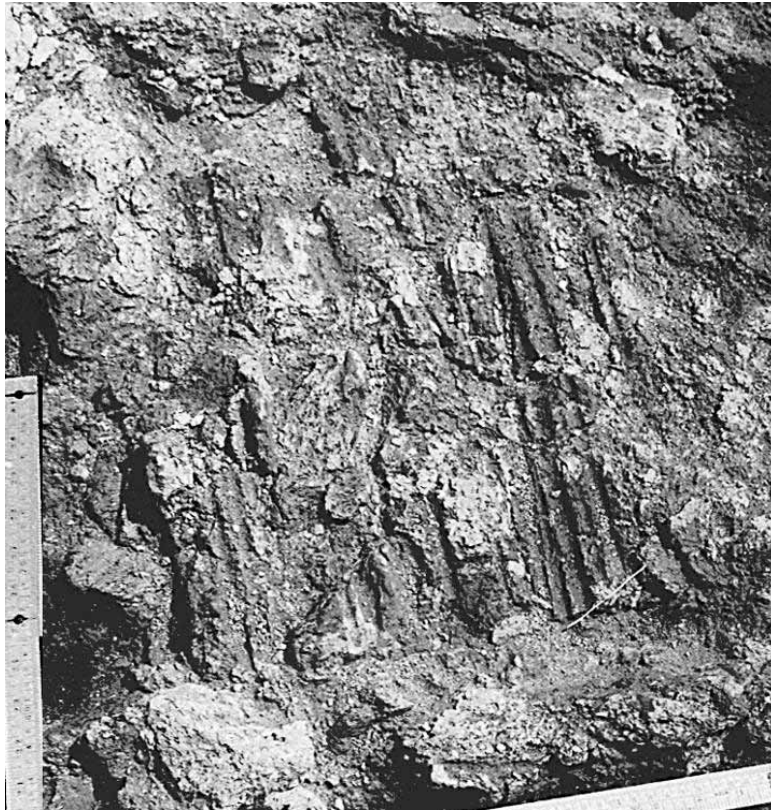

Fig. IIIb.116. Parja, altarul de S, podeaua suspendat\

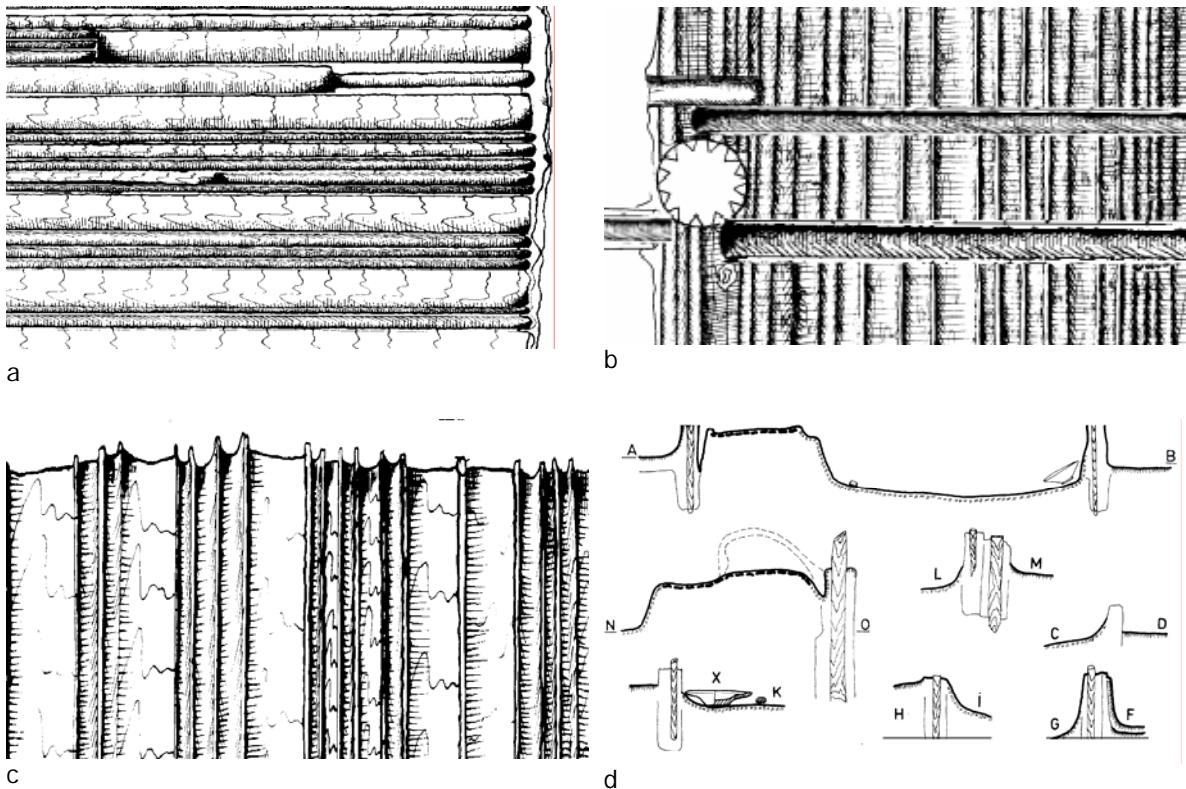

Fig. IIIb.117. Parja, structuri de podea [i sisteme de pari [i stâlpi

În vremea cercetărilor de la Parja nu se punea problema demonstrării existenței unor locuințe cu podea suspendată, fiind cunoscute în cultura Petrești (Paul 1967; Dumitrescu VI. 1968). Varietatea de situații de la Parja este foarte mare, bârnele mai înalte sau groase erau situate la mijlocul încăperii, bârnele mai înguste erau lângă stâlpii ce traversau podeaua, sau erau în completarea bânelor mari (P42, P43). În toată structura locuințelor se observă un sistem evoluat de arhitectură [și cunoașterea temeinică a tehnicilor de țiere, despicare, finisare, îmbinare.

Podele suspendate erau preferate la multe din complexele nivelurilor 7c-6 [și uneori în nivelul 5. În vecinătatea unor stâlpi verticali se aflau bârne intermediare [și transversale, cu scopul de a susține capetele parilor (P42). Există [și podele cu bârne amenajate pe sol, cum sunt cele de la Divostin.

Arhitectura religioasă

Arhitectura religioasă de la Parja a fost favorizată de existența unui centru religios, economic [și social puternic. Mărima stațiunii, sistemele de fortificare pledează pentru ideea unui centru, a unei evoluții urbane, rămasă la stadiul de târg, înțelegând prin aceasta ceea ce sugerează [și numele.

Amplasarea sanctoarelor a fost în centrul stațiunii. Noi am axat cercetarea în raport de săpăturile mai vechi, dar [și de la presupusul centru, măsurând din cele două albi de r=U care înconjurau stațiunea (vezi mai sus imaginea din satelit). La acea vreme nu aveam cunoștință de existența sistemului de fortificare. Ulterior am constatat că măsurăturile noastre au fost foarte exacte, eroarea fiind sub un metru. Aceasta arată fie că amplasarea sanctuarului nu a fost întâmplătoare ci măsurată, sau e pură întâmplare. Suprafața deschisă a fost mai apoi extinsă, pentru delimitarea zonei religioase depistate în centrul stațiunii (construcțiile: Sanctuarul 1 [și 2, L4, L8, altarul de sud, altarul de est), (Fig. III.118c).

Primul Sanctuar este ridicat la începutul etapei 7b (5.400 CAL BC), fiind cea mai impunătoare construcție a acestei etape (Lazarovici Gh. et alii 2001, 204 [și urm.; Lazarovici Gh., Lazarovici C.- M. 2003, 474, fig. 69-70). Anterior în acest spațiu au fost identificate resturile unei construcții al cărui rol funcțional nu poate fi precizat. Trebuie să menționăm că vatra acesteia a fost înglobată în spațiul util al Sanctuarului 1, în zona altarului C, fiind amenajată mai apoi o casă. Când am precizat „înglobat” ne gândim la unele elemente arhitectonice care au fost aduse din altă parte, nu nou construite. Precizări mai exacte nu se pot face din cauză că o parte din casa altarului C se afla sub soclul Sanctuarului 2. Dar [și acea construcție se afla în centrul stațiunii.

În paralel cu Sanctuarul 1 se ridică atunci sau la scurtă vreme o altă clădire la fel de mare [și de impunătoare, numită mai apoi „*Casa tribului*” (inițial am numit-o barla), considerată o casă de întruniri, de oaspeți, de dezbateri a comunității.

A, secțiunile anterioare

B, centrul stațiunii

Fig. IIIb.118. Parja: a-c, imagini cu săpătură [i planul complexelor de cult

După ridicarea acestor două construcții, întreaga arhitectură este concepută în raport de acest centru social [i religios. În vecinătate se mai ridică noi construcții, fiecare din acestea sunt deosebite (pe care le vom analiza mai jos), fie prin arhitectura lor, fie prin elementele cultice pe care le găsim în jur.

Sanctuarul 1

Fiind afectat parțial de Sanctuarul 2 nu putem clarifica [i nu au rezultat informații despre toate etapele de refaceri sau detalii arhitecturale. O primă impresie a fost aceea că prima intrare ar fi fost dinspre răsărit, dar în acest caz trebuiau să funcționeze altarele A-C, iar groapa pentru ars cereale sau spice (marcaj 6) să nu fi existat, fiind construită mai apoi, o dată cu practicarea deschiderii spre sud (Lazarovici Gh. et alii 2001, I.1 fig.165-166; I.2, pl. 82-85, 90/1-3 [i bibl.). Sanctuarul avea axul lung orientat E-V, cu dimensiunile de 12,6 m lungime x 7 m lățime. Detalii de săpătură am dat, nu e cazul a insista prea mult (Lazarovici Gh. et alii 2001, fundația de sud P1.2 8/5 marcaj a; 9/2b, 5b; fundația de nord 39/1-2, marcaj 4, 6).

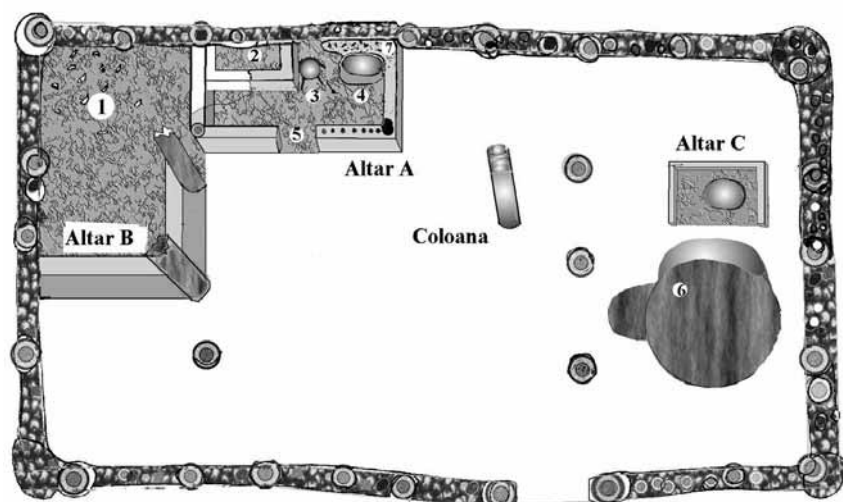

Fig. IIIb.119. Parja, Sanctuarul 1, nivel 7b, cultura Banatului Ila

Sanctuarul 1 avea trei altare A, B și C (Fig. IIIb.119). În **altarul A** în fața era o vatră pentru ars ofrande (marcăj 3), un soclu (marcăj 4) similar ca dimensiuni și scop celui din Sanctuarul 2 de a ține un idol bust, ceva mai mare decât cel din Sanctuarul 2, tot altar A. După dimensiuni, ar fi posibil ca idolul – bust monumental ce străjuia intrarea în Sanctuarul 2 să fi fost inițial aici. Urma o casetă pentru depus ofrande (marcăj 2), o vatră portativă spartă în două, rămasă pe jumătate (marcăj 3) și un postament în spatele soclului (marcăj 7) și a idolului bust, unde era depusă cenușa rezultată din ardere.

În **altarul B** au fost găsite mai multe straturi de lipitură cu pietriș și câteva așchii tăioase (marcăj 1), loc unde considerăm că erau aduse jerte de sânge (animale mici). În Altarul C în casetă și pe vatră erau arse păsări, iar resturile erau aruncate în groapă (marcăj 6). În groapă au fost descoperite numeroase fragmente ceramice din pastă fină, neagră, sparte, neîntregibile, legate de un anumit ritual pentru arderea păsărilor și ceramicii fine.

Fig. IIIb.120. Parja, Sanctuar 1, vas

În fața intrării s-au aflat resturile unei coloane de lut nearse, distrusă la demontarea Sanctuarului 1 și ridicarea Sanctuarului 2. Resturi din ea nu s-au găsit, doar partea îngropată în pământ. În partea de est a intrării au fost descoperite resturile unui vas mare cu față umană (Fig. IIIb.120). Fața avea urme de pictură cu roșu, iar inciziile erau încrustate cu alb, în *tehnica crusted*, tehnică folosită la multe obiecte de cult în cultura Vin. a. și Banatului. După dimensiuni, pare să fie un vas din cele în care se păstrează cerealele sau lichid sacru.

Generalități și observații

Amplele cercetări din centrul stațiunii de la Parja au permis reconsiderarea observațiilor privind viața religioasă, organizarea ei și existența unor reguli de arhitectură

religioas\.. Multe din piesele monumentale, altare, statui, idoli, coloane sunt p\r]i ale arhitecturii religioase. Pe baza observa]iilor de la Par]a [i a interpet\rii datelor se poate vorbi despre o naologie înc\ din neoliticul dezvoltat.

Amplasarea

Sanctuarul [i *Casa tribului* sunt ridicate în centru într-un spa]iu relativ gol, o dat\ cu alte dou\ mari construc]ii (care din p\cate au fost dezafectate [i apoi reconstruite în vremea Sanctuarului 2, în nivel 7b, este vorba de locuin]ele P8a [i P4a), unde anterior exista doar o parte dintr-o construc]ie, poate tot de cult, cum ar\tam mai sus. Lâng\ sanctuar se afla o vatr\ de veghe, de mari dimensiuni, construc]ia L8, ce avea un idol monumental (s-a p\strat doar un fragment de idol mai mare decât cele obi[nuite). Este construc]ia de unde se putea supraveghea intrarea de vest în sanctuar. Din P4 se supraveghea intrarea de vest în sanctuar [i aici a fost descoperit un altar legat de arderi rituale.

Pe baza [an]ului de funda]ie, a gropilor de stâlpi [i a elementelor arhitecturale bine p\strate sanctuarul a putut fi reconstituit grafic. Caseta [i masa-altar A (Lazarovici Gh. et alii 2001, fig. 165-168; P.I.2, *pl. 82, 89/1, 91*) se afla în zona central\ a Sanctuarului 1 (Fig. IIIb.121), lipite de peretele nordic.

Lungimea altarului era de 3 m, l\jimea de 1,6 m, în\jimea marginii sudice era de 55-60 cm.

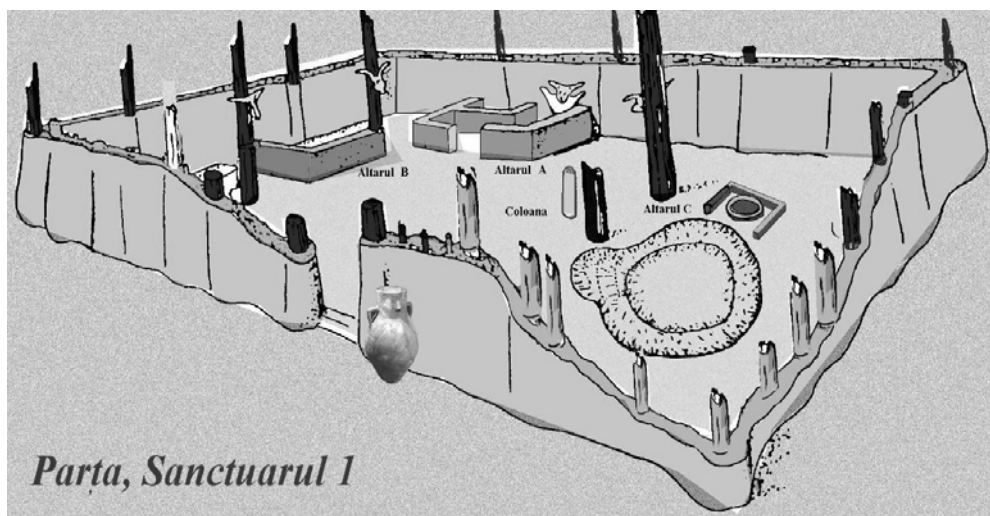

Fig. IIIb.121. Par]a, Sanctuarul 1, reconstituire

Partea de nord [i vest a casetei a fost distrus\ la construirea Sanctuarului 2 (P.I.2 gropi de stâlp 39.2 marcaj 6). În jum\tatea de est a casetei se aflau resturile unei baze de soclu (P.I.2 39.2 marcaj 1), în spatele acestuia (soclul era par]ial t\iat de peretele de nord al Sanctuarului 2) era un podium, lipit de peretele de nord al Sanctuarului 1, pentru depunerea cenu[ei arse (P.I.2 39.2 marcaj 5); pe soclu s-a g\sit o mare cantitate de cenu[\ alb\, dens\.. Între fragmentul dinspre vest al peretelui [i podiumul pentru cenu[\ se afla o jum\tate dintr-o vatr\ portabil\ (vatra era folosit\ pentru arderea cenu[ei în Sanctuarul 1, avea aceea[i structur\ ca cea din Sanctuarul 2, dar era mai mic\). În acel spa]iu s-au aflat trei g\uri de la picioarele de lemn ale unui sc\unel pe care se g\sea vatra. Cenu[a

provenea de la arderea unor produse (semințe, carne) pe vatra portabilă, ce se afla chiar în centrul casei. Soclul era tot pentru un idol-bust, ca [i cel din Sanctuarul 2, din acela[și altar (altarul A este folosit [i în Sanctuarul 2 cu acela[și scop, dar avea dimensiuni mai reduse).

Altarul A (Fig. IIIb.122)

Comentăm împreună cele două etape ale altarului A (A/1 este în Sanctuarul 1 [i A/2 în Sanctuarul 2) deoarece el a funcționat cam în acela[și fel în cele două etape, iar informațiile se completează reciproc. Accesul la altarul A (atât în Sanctuarul 1 cât [i în 2) era dinspre sud. Deschiderea altarului A/1 a fost astupată în vremea Sanctuarului 2, cu un nou soclu pe care [edează o altă statuie-bust. În marginea soclului, spre nord, în altarul A/2 se afla o vatră suspendată (dimensiunile: 45 x 35 cm) cu marginile ușor ridicate (mai mare ceva ca cea din altarul A/1), pe care se ardeau cerealele [i carnea aduse ca jertfă, iar cenușa (groasă de 4-6 cm) era depusă în spatele soclului. Acelea[și situații se repetă în Sanctuarul 2 tot pe altarul A/2, ușor modificat (cenușa se depunea pe locul vechiului soclu, între peretele de nord al sanctuarului [i marginea de sud a altarului A/1). În colțul de nord-vest al altarului se afla o casetă de lut, cu marginile înalte de cca. 30 cm, în care, desigur, erau depuse anumite produse ca ofrandă. Acest rol a fost preluat, dar mult mai târziu, în Sanctuarul 2, de mesele-altar B, C [i D.

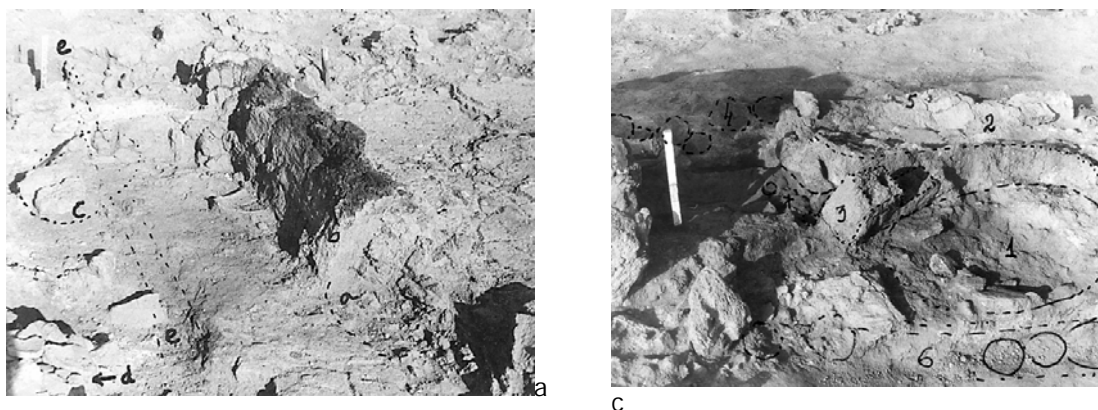
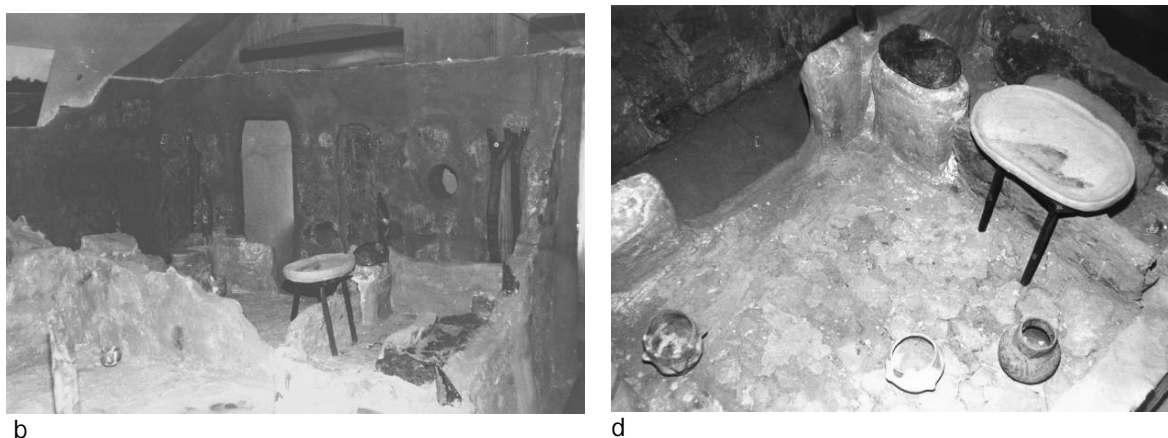

Fig. IIIb.122. Parja: a-c) Altar A, I-a fază; d) a II-a fază ▼

Caseta de vest sau masa-altar B. În partea de vest a sanctuarului, între rândul de stâlpi [i peretele de vest, pe o lungime de 2,8 m, se afla baza unui zid din lut [i nisip,

"tencuit" cu argilă, înalt de cca. 0,50 - 0,60 m, în care s-au găsit așchii mari, tăioase din silex, sparte după cât se pare la fața locului, în cadrul unui ritual. Podeaua are mai multe refaceri din lut galben, alternând cu pietriș baltorit. Aceste straturi au fost "presărate" cu pietriș, credem noi, după unele jertfe de sânge (rostul așchilor mari era acela de sacrificare, folosite o singură dată). Analogii pentru asemenea sacrificii (*mactatio*) în sanctuare, sunt în macheta de sanctuar de la Vounas, din Ciclade (Fig. IIIb.123b).

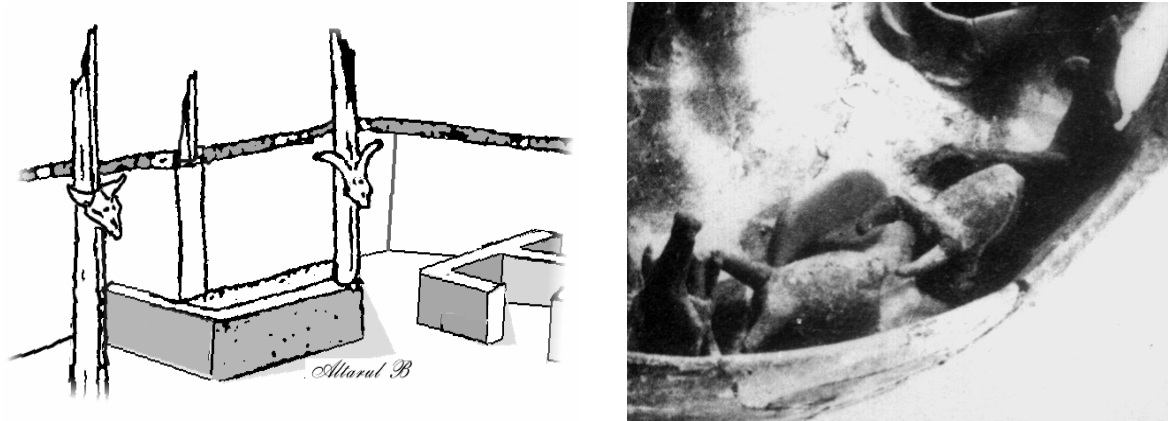

Fig. IIIb.123: a) Parja, reconstituire altar B; b) Vounas, animale la sacrificat

Coloana. Chiar în fața intrării, la două treimi din înălțime, au fost semnalate resturile unei coloane din pământ galben nărs, înfiptă ușor în humus. Analogii pentru asemenea coloane sunt în sanctuarul de la Căscioarele (Dumitrescu VI. 1970b, 21; 1974, 170-1171), întruchipând ideea stâlpului sacru, *axis mundi*, *columna universalis*, arborele cosmic (Eliade 1981, 20, 51). Ea a fost demontată în vremea Sanctuarului 2, peste ea lipindu-se un strat de pământ baltorit negru cu pigment galben [și urme de chirpici sfărâmat.

Altarul C (B22) este situat în partea de răsărit a Sanctuarului 1, fiind format dintr-o vatră pentru ars ofrande, inclusă într-o casetă de lut (a cărei înălțime nu se poate aprecia din cauză că a fost nivelată la ridicarea Sanctuarului 2) [și dintr-o groapă (lungă de cca. 1,2 x 1,4 m, cu marginile destul de drepte, cu cca.15-20 straturi succesive de cenușă [și carbune).

Considerăm că groapa era pentru depunerea cenușii rezultată în urma arderii spicilor [și paielor (Lazarovici Gh. 2003b; Lazarovici Gh. et alii 2001, fig. 170; I.2, pl. 40/3-4; pl. 41/3). Stratul succesiv de cenușă apăreau în G26 (două coarne mari [și o frunte de taur) [și în puțul VII (Lazarovici Gh. 1990-1991, 23, fig. 1), toate ca elemente ale unui ritual agrar, legat foarte probabil de culegerea recoltei (Fig. IIIb.125).

Arderea ofrandelor este un mijloc de a aduce prinos divinității prin acel *fumigatio*. Ea apare în numeroase situații, mai ales pe altarul de cult, modele ale unor evenimente petrecute în sanctuare, unde preteasa stă pe tron în vecinătatea altarului, cum este în unele sanctuare, ca la Sabatinovka (vezi capitol Cucuteni), fie pe altare (Fig. IIIb.124).

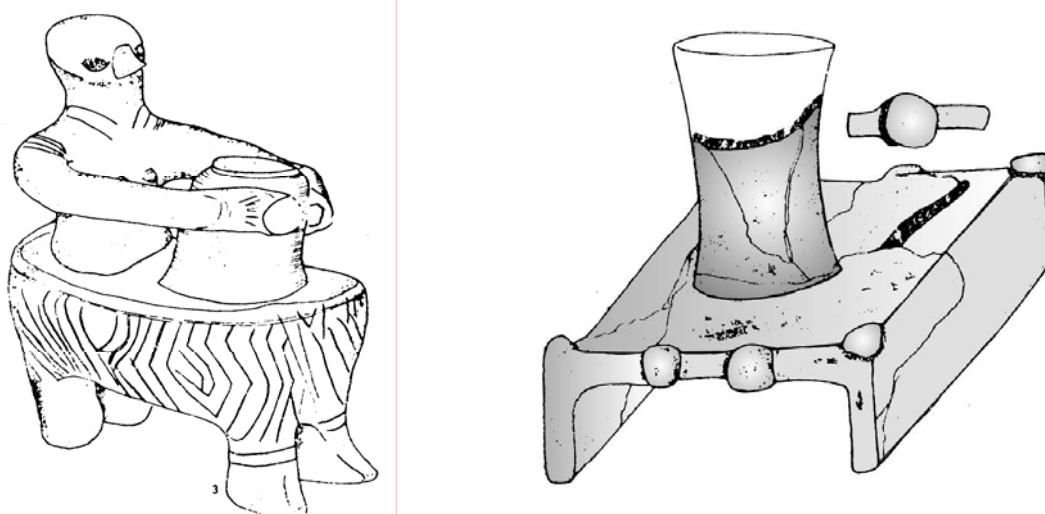

Fig. IIIb.124: a) Fafos;▲ b) Baciu – Strada Nou;▲ alt[ra]e de cult, legate de arderea ritual

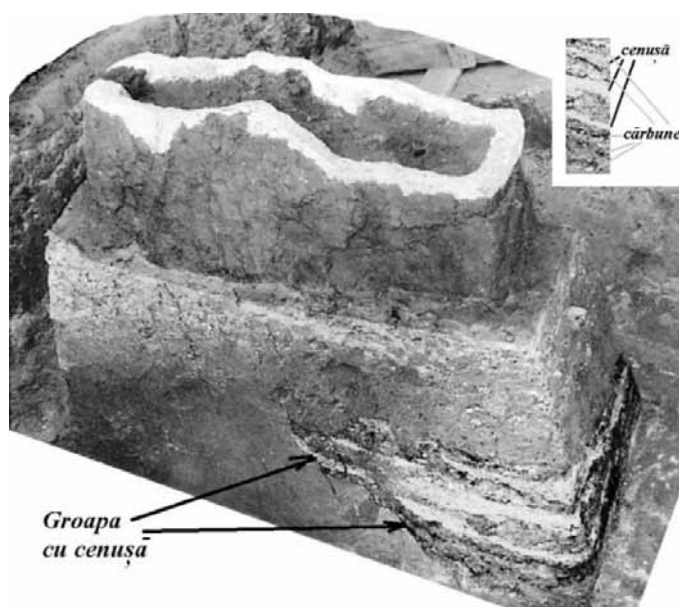

Fig. IIIb.125. Parja, altar C, groapa de cenu[] sub altarul monumental, detaliu

De altfel la Parja cerealele erau arse [i depuse într-un pu], de cealalt\ parte a râului spre r\s\rit, unde am constatat [i alte ritualuri (vezi mai jos *bothros*)

Intrarea în Sanctuarul 1 era m\rginit\ de doi stâlpi masivi (adânci de peste 1,2 m, ridica]i poate ca dou\ coloane: Lazarovici Gh. et alii 2001, P1.2, pl. 17.5) lâng\ care, în exterior, spre r\s\rit se afla vasul mare, cu fa]\ uman\, amintit anterior (pictat cu ro[u [i galben, ce avea inciziile încrustate cu alb: Fig.IIIb.120).

Groapa 63

Fiind descoperit\ sub d\râm\turile Altarului C din Sanctuarul 2, au fost l\sate unele fragmente de chirpici considerînd c\ ar fi fost de la fixarea st=lpilor de la structura de baz\ a Sanctuarului 2 (Fig. IIIb.126a). Ea se g\sea la 30-40 cm sud de groapa central\ (Fig. IIIb.126b). Groapa a fost acoperit\ cu fragmente de chirpici, unele mari, altele m\runte (Fig. IIIb.126c-d). Ea a fost golit\ pe straturi de 5-10 cm, deoarece s-au observat mai multe straturi de depuneri, de[i toate au fost depuse deodat\, dar poate c\ aveau o anume logic\.

Din groap\ au fost selectate probe de c\rbune pentru datarea C¹⁴ (Lv 2145, în jur de 5.400 CAL B.C.), (Fig. IIIb.4a).

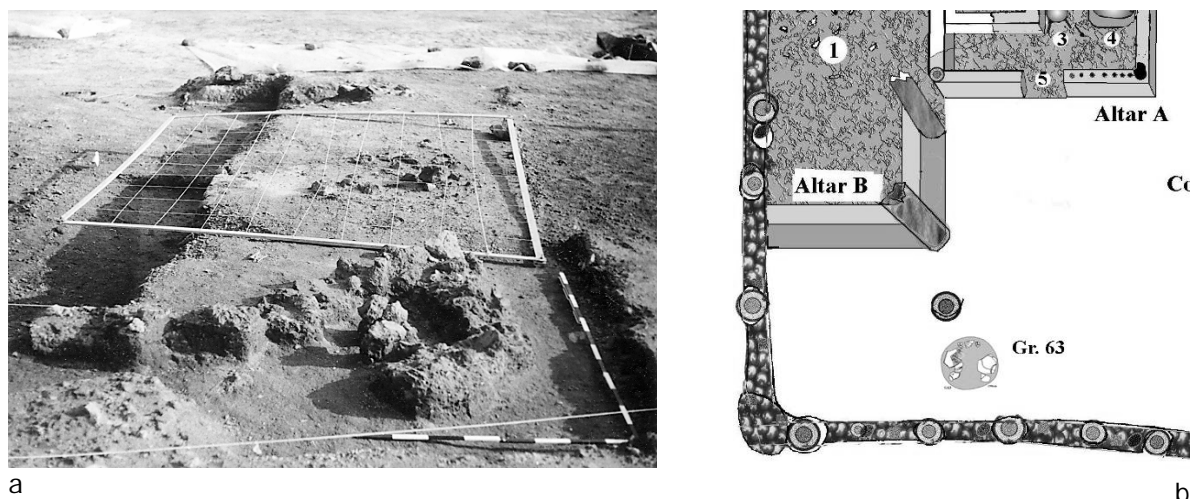
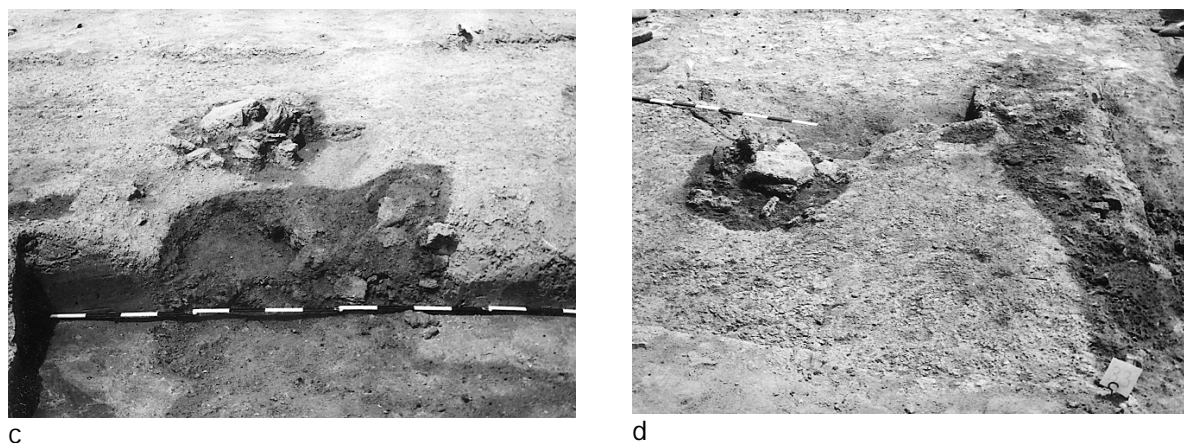

Fig. IIIb.126. Parja, Sanctuarul 1, Gr. 63, groapă de abandonare, localizare [și detalii]

După scoaterea din uz a Sanctuarului 1, dezafectarea altarelor lui [și a locurilor de jertfă], unele obiecte de cult au fost adunate [și depuse într-o groapă, acoperită apoi cu straturi de lipitură (Lazarovici Gh. et alii 2001, 212-214, I.2, pl. 33).

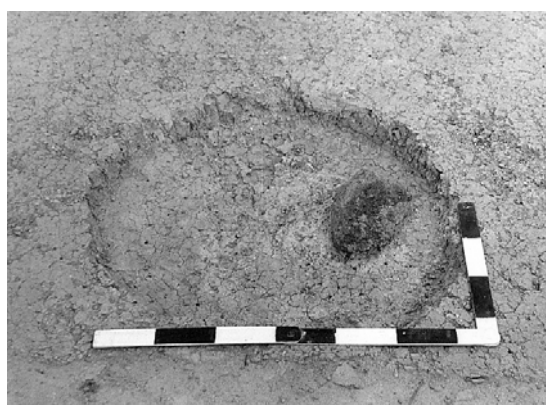

Fig. IIIb.127. Parja, Sanctuarul 1, Gr.63, fundul gropii, -2,15 m

Materialele depuse în mai multe straturi, au fost grupate ca nivelele 1-5. Pe fundul gropii (**nivel 5**: într-o gropi) pe fund: Lazarovici Gh. et alii 2001, I.2, pl. 35/3-4) se afla o strachină, din pastă fină, spart ritual (Lazarovici Gh. et alii 2001, I.2, pl. 35, fig. 10a.3/2-3), (Fig. IIIb.126c) [și tot acolo, sub fragmentul cu perforații, s-a găsit presărat ocră galbenă (Lazarovici Gh. et alii 2001, I.2, pl. 35/4). Ocră în morminte are sens de foc, sânge, viață, lumină.

În **nivelul 4** (la -2,10 m; Fig. IIIb.128) au fost depuse un fragment de lut de formă ovală cu perforații, de forma unei pâini, un topor cu tălău în sus [și un sfert de strachină sau partea superioară a unei cupe (Lazarovici Gh. et alii 2001, I.2, pl. 35/1-2). Piesa ar putea fi un închizător de fereastră. Toporul cu tălău sus poate

reprezenta o invocare a forțelor celeste sau poate pentru a feri de trăsnet, fiind un ritual pe care foarte rar l-am întâlnit (vezi mai jos grupul Iclod, mormântul 1 de la Țaga: Lazarovici Gh. et alii 2003, rap. Țaga WEB CIMEC).

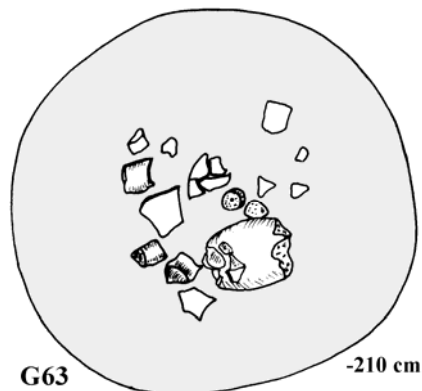
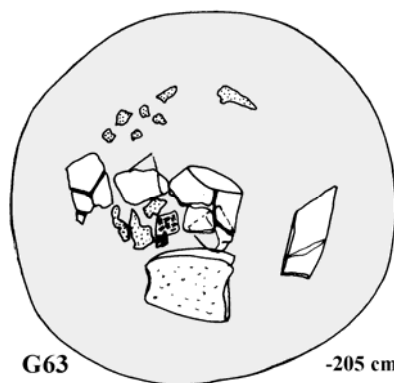

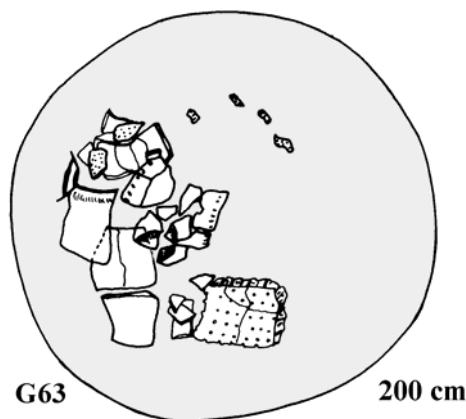
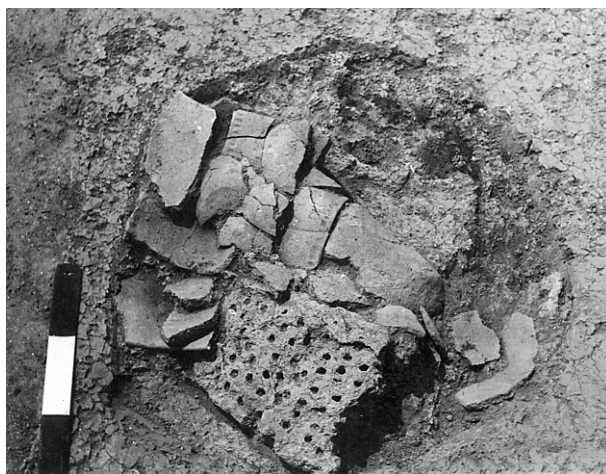
Fig. IIIb.128. Parja, Sanctuarul 1, Gr. 63, nivel 4

Nivelul al treilea (Lazarovici Gh. et alii 2001, I.2, 34/2-4) avea pe fund fragmente de vase sparte, arse și nearse, o greutate de lut conică de la războiul de Jesut și o altă plată, decorată pe diametru cu alveole; piesele sunt nearse, doar coapte.

a

b

c

d

Fig. IIIb.129. Parja, Sanctuarul 1, Gr. 63: a, b) nivelul 3 (2,05 m); c, d) nivelul 2 (2 m)

În nivelul *al doilea* au fost depuse fragmente de la numeroase vase sparte, un vas de provizii [i un castron cu alveole pe buz\, un fund de vas mare [i alte funduri de la vase mai mici (Lazarovici Gh. et alii 2001, fig. 171-174, I.2, pl. 331/4).

Nivelul 1. Cel mai sus era vasul cu fa)\ uman\ [i fragmentele unui vas mare de provizii. Vasul cu fa)\ uman\ se deosebe[te de cel din fa)a Sanctuarului 1 fiind mai mic, mai fin, mai bine lucrat, iar pictura s-a p\strat foarte bine. Tot acolo mai erau, un fragment de la un vas mare de provizii cu um\r [i fragmente de la mai multe funduri de vase mari. Toate au fost depuse cu un singur prilej, între obiecte nu era p\mânt, doar ceea ce s-a strecurat de sus printre fragmente.

Groapa a fost s\pat\ de la nivelul podelei Sanctuarului 1, pu\in deasupra stratului de cultur\, deasupra unor podine din Sanctuarul 1 [i înainte de ridicarea Sanctuarului 2; groapa ar putea marca atât abandonarea cât [i fundarea. Pieseile sparte ar putea simboliza încetarea rolului lor cultic, acele vase nu mai pot aduce nici bine dar nici r\u, nu mai pot fi folosite [i nici profanate.

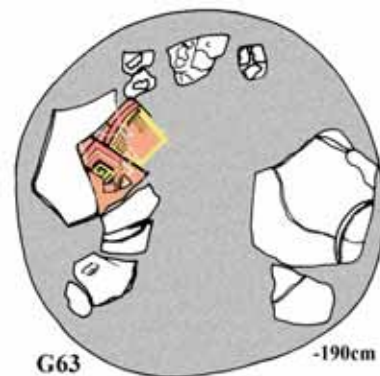
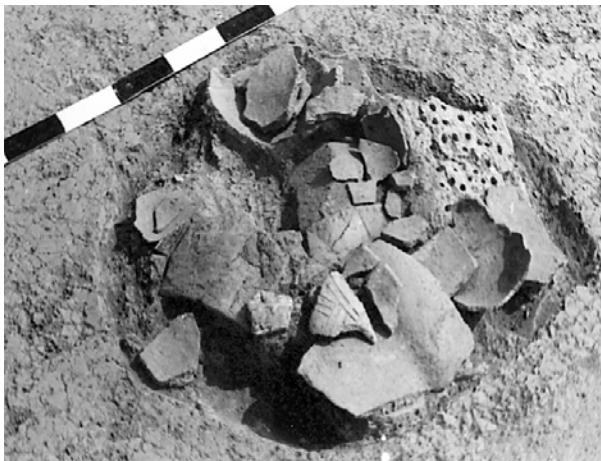

Fig. IIIb.130. Parja, Sanctuarul 1, Gr. 63

Pieseile nearse ar putea marca un început, lucru nefolosit, pur, nativ, nears. Func\ionalitatea lor, a tuturor pieselor se leag\ de lumin\, foc, sacru, moartea unui lucru [i na[terea altuia (vezi mai sus la cultura Vin.a, ritualuri de fundare [i abandonare). Materialele osoase din gropi provenind de la animale sacrificate în temple sunt extrem de heteroclitice [i greu de interpretabil din punctul de vedere al sacrificiilor practicate (Bolomey 1988, 210).

Fig. IIIb.131. Parja, capac de amfor\ sub altarul D

La T\rt\ria, în groapa ritual\ au fost depuse de asemenea piese sparte, care s\ fie nefunc\ionale, fie c\ este vorba de idoli, br\jar\, fie o cup\.

Nu putem s\ nu amintim un idol mare, pies\ de altar casnic, Zei)a cu Cosi)e Ro[ii (*Crvena Co-sice Boghinia*) de la Donja Branje-vina (Lazarovici Gh. et alii 2001, 285 [i analogiile de acolo pentru *bothros*-uri). De la vasul cu fa)\ uman\ (din

sub ele erau alte câteva fragmente dintr-un vas din lut galben. Deoarece peste acele fragmente s-au depus alte obiecte, iar groapa era c\p\cuit\ [i se afla sub altarul C din Sanctuarul 2, apa nu a deformat fragmentele de vase [i piesele nearse, lucru care s-ar petrece în mod normal. Mai amintim descoperirea unui capac de vas spart, aflat sub masa altar D a Sanctuarului 2, ars secundar, o dat\ cu incendierea sanctuarului, ce putea]ine de oricare din sanctuare (Fig. IIIb.131).

Sanctuarul 2

Descoperire [i datare

În suprafa]a marcat\ ca Su 6, ini]ial de 10 x 10 m, plasat\ în zona central\ a sta]iunii [i la nord de s\p\tura lui J. Miloja, la adâcimea de -1 m ap\rea sub un strat de lipitur\ galben\, o pies\ monumental\ cu aspectul unei „coloane”. Pe latura de nord a acesteia se observau unele incizii meandrice.

Fig. IIIb.132. Par]a, momentul descoperirii soclului statuii monumentale

La nivelul piesei erau urmele unei lipituri cu p\mânt galben nears (Fig. IIIb. 132). Considerând c\ este vorba de o construc]ie monumental\ am întrerupt lucr\riile, protejând piesa pentru campania urm\toare. Construc]ia a fost ridicat\ în nivel 7c, iar dup\ datele C¹⁴ este cândva dup\ 5350 CAL B.C. Datele pentru nivelul 7c sunt pe baza Loc. 17, în jur de 5.200 CAL B.C. (Lv 2139).

Amplasare, orientare, dimensiuni

Sanctuarul 2 se afla, a[a cum am mai precizat, chiar în zona central\ a sta]iunii. Axul acestuia era situat la metrul 124, din cei 250 m ai profilului sta]iunii din marginea râului, adic\ practic la mijlocul sta]iunii (Lazarovici Gh. et alii 2001, 214 [i urm. fig. 175/196, I.2, pl. 2-3; Lazarovici Gh., Lazarovici C.-M. 2003, fig. 72-78). Sanctuarul, ridicat în nivel 7c, a func]ionat [i în nivelul 6, având peste 5 etape de repara]ii, atât în interior cât [i la exterior, ca [i altarele (Lazarovici Gh. et alii 2001, fig. 197 [i urm.; I.2, pl. 83/85, 89, 90, 93; Lazarovici Gh., Lazarovici C.-M. 2003, fig. 79-80). El avea o form\ dreptunghiular\, cu axul lung orientat E-V. Pe parcursul acestor etape de refaceri, repara]ii, anumite lucruri se schimb\, mai ales în amenajarea meselor – altar, a diversific\rii func]ionalit\]ii lor.